

ΑΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ

ΝΕΑΝΙΚΗ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΓΙΑ ΤΗ
ΣΤΗΡΙΞΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΣΤΟΝ ΑΓΡΟΤΙΚΟ
ΤΟΜΕΑ ΚΑΙ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΑΥΤΗΣ ΜΕΣΩ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ
ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗΣ

YOUTH AND WOMEN ENTREPRENEURSHIP IN SUPPORT OF
WOMEN'S EMPLOYMENT IN RURAL AREA AND INCREASE
THROUGH FUNDING PROGRAMMES

Ιωάννα Κώστα

Α.Μ.: 13744

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ

ΙΜΠΡΙΞΗ ΕΛΕΝΗ

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2015
ΑΤΕΙ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΠΕΙΡΑΙΑ

Περιεχόμενα

Περίληψη	2
Εισαγωγή	3
Επιχειρηματικότητα	5
Παράγοντες που επηρεάζουν την επιχειρηματικότητα.....	6
Οι επιπτώσεις της κρίσης στην επιχειρηματικότητα – Παρουσίαση σχετικής έρευνας	8
Γυναικεία και νεανική επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα, μια εισαγωγή.....	10
Φορείς και Υπηρεσίες υποστήριξης γυναικείας επιχειρηματικότητας.....	13
Αγροτικός κλάδος και επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα	21
Πράσινη επιχειρηματικότητα	24
Ευρωπαϊκά Προγράμματα για την πράσινη επιχειρηματικότητα.....	26
Γυναικεία επιχειρηματικότητα στον αγροτικό τομέα και τα πολλαπλά οφέλη της	27
Γυναικεία επιχειρηματικότητα στον αγροτικό τομέα και ισότητα των φύλων ...	30
Δημόσιες και ιδιωτικές πρωτοβουλίες ενίσχυσης της γυναικείας και νεανικής επιχειρηματικότητας στον αγροτικό τομέα	32
Επιδοτούμενα προγράμματα νεανικής και γυναικείας επιχειρηματικότητας στον αγροτικό τομέα	33
Συμπεράσματα.....	50
Βιβλιογραφία	51

Περίληψη

Η παρούσα εργασία εστιάζει στην χρησιμότητα, στην εφαρμογή και στην χρηματοδότηση της γυναικείας και της νεανικής επιχειρηματικότητας στον αγροτικό τομέα, όπως αυτή διαμορφώθηκε στην χώρα μας τα τελευταία χρόνια. Αρχικά γίνεται μια γενική αναφορά στην έννοια της επιχειρηματικότητας, στους παράγοντες που την επηρεάζουν και στον συνδυασμό της επιχειρηματικότητας και της οικονομικής κρίσης. Στην συνέχεια, ακολουθεί η επεξήγηση των εννοιών της γυναικείας και της νεανικής επιχειρηματικότητας για τα ελληνικά δεδομένα και παρατίθενται οι φορείς και οι υπηρεσίες υποστήριξης της γυναικείας επιχειρηματικότητας στην χώρα μας. Επιπρόσθετα, τονίζεται η ανάγκη για προσανατολισμό στον αγροτικό κλάδο και στην πράσινη οικονομία, παραθέτοντας τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά προγράμματα που ενισχύουν την επιχειρηματική δράση. Έπειτα, αναλύεται η γυναικεία επιχειρηματικότητα στον αγροτικό τομέα και τα οφέλη που προκύπτουν από αυτήν, τόσο για την γυναίκα που δραστηριοποιείται στον χώρο, όσο και για τον αγροτικό τομέα και για την κοινωνία γενικότερα, καθότι η γυναικεία επιχειρηματικότητα λειτουργεί και καταλυτικά στην εξίσωση των δύο φύλων. Τέλος, καταγράφονται κάποιες δημόσιες και ιδιωτικές πρωτοβουλίες ενίσχυσης της γυναικείας και νεανικής επιχειρηματικότητας στον αγροτικό τομέα και διάφορα προγράμματα χρηματοδότησης της εν λόγω οικονομικής δραστηριότητας.

Εισαγωγή

Στα μέσα του 20^{ου} και καθ'όλο τον 21ο αιώνα, η γυναίκα άρχισε να παρεισφρύνει στην αρχή δειλά και στην συνέχεια να συμμετέχει ενεργά στην αγορά εργασίας. Η αλλαγή των αναγκών μιας μέσης οικογένειας σε χρήματα και η χειραφέτηση της γυναίκας σε συνδυασμό με την άνοδο του φεμινιστικού κινήματος, έσπρωξαν την γυναίκα στο να σπουδάσει και να εργαστεί, εξοικονομώντας τα δικά της χρήματα, παρέχοντας την προσωπική της αμειβόμενη εργασία. Παρ' όλα αυτά, οι γυναίκες ακόμη και στις μέρες μας αποτελούντο μικρότερο ποσοστό εργαζομένων έναντι των ανδρών, καταγράφοντας υψηλότερα ποσοστά ανεργίας. Συγκεκριμένα, το ποσοστό ανεργίας των γυναικών άγγιξε το 29,6% για το τρίμηνο του Οκτωβρίου, Νοεμβρίου και Δεκεμβρίου 2014, ποσοστό που είναι σημαντικά υψηλότερο από αυτό των ανδρών που υπολογίζεται στο 23,3%. (Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία, 2014)

Όμως, το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας παρατηρείται και καταγράφεται στους νέους ηλικίας 15 έως και 24 ετών που αγγίζουν το 51,5% των ανέργων, εκ του οποίου οι νέες γυναίκες αποτελούν το 56,9%, σύμφωνα με τις επίσημες καταγραφές, όπως αυτές δημοσιεύτηκαν για το τρέχον έτος. (Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων, 2015)

Πιο συγκεκριμένα, η Ελληνική Στατιστική Αρχή ανακοίνωσε στις 6 Αυγούστου 2015 για τον μήνα Μάιο του 2015 τον εποχικά προσαρμοσμένο δείκτη ανεργίας. Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, 1.200.981 άτομα ήταν άνεργα και το ποσοστό ανεργίας διαμορφώθηκε στο 25% έναντι 27% τον Μάιο του 2014. Όσον αφορά όμως το ποσοστό ανεργίας κατά φύλο, όπως αυτό αναλύθηκε και καταγράφηκε από τον Μάιο του 2010 έως τον Μάιο του 2015, είναι πασιφανής η αρνητική πρωτιά των γυναικών έναντι των ανδρών. Επί παραδείγματι, τον Μάιο του 2014 το 23,8% των ανδρών και το 30,9% των γυναικών ήταν χωρίς εργασία, ενώ τον Μάιο του 2015 τα

αντίστοιχα ποσοστά ανεργίας ήταν 22,4% για τους άνδρες και 28,2% για τις γυναίκες. Η ηλικιακή ομάδα των 15 έως και 24 ετών συγκεντρώνει τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας τον Μάιο για τα έτη 2010 έως και 2015. Σημειώθηκε το αστρονομικό ποσοστό του 60% για το 2013, του 53,1% για το 2014 και του 51,8% για το 2015. (Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων, 2015)

Η διαφορά των ποσοστών σε σχέση με το 2010 ως έτος αναφοράς είναι δραματική συγκρινόμενη με το 2015, καθώς το 2010 το ποσοστό ανεργίας για τους άνδρες ήταν 9,7% και για τις γυναίκες 15,7%.

Για τον λόγο αυτόν, προωθήθηκαν και προωθούνται οι καινοτόμες, επιχειρησιακές, αγροτικές και εργασιακές δράσεις, ιδιαίτερα όσον αφορά τους νέους και τις γυναίκες, προσπαθώντας να αντισταθμιστεί αυτή η επαγγελματική ανισορροπία και αδικία που επικρατεί στην αγορά εργασίας, ιδιαίτερος σε περιόδους κρίσης όπως η σημερινή, με απώτερο στόχο και κύριο σκοπό να οδηγήσουν σε μια ισχυρή αναπτυξιακή τροχιά και να διασφαλίσουν μια φανερή σημαντική αύξηση στον τομέα της απασχόλησης για όλους. Η πράσινη οικονομία εμφανίζεται σήμερα ως η λύση στην οικονομική κρίση και στο οξύ οικολογικό πρόβλημα που έχει προκληθεί. Οι νέες επενδύσεις στην πράσινη επιχειρηματικότητα και στον αγροτικό τομέα εν γένει προβάλλονται σαν πεδία οικονομικής ανάκαμψης και ευαγγελίζονται νέες πράσινες θέσεις εργασίας. Στην παρούσα εργασία θα αναλυθούν οι περιπτώσεις της γυναικείας και της νεανικής επιχειρηματικότητας που σχετίζονται με τον αγροτικό τομέα στην χώρα μας.

Επιχειρηματικότητα

Βασική αρχή της έξυπνης επιχειρησιακής δραστηριότητας, είναι η διαπίστωση της ύπαρξης ενός κενού σε συγκεκριμένο οικονομικό χώρο σε δεδομένη χρονική στιγμή και η εξέταση της ταύτισής του με συγκεκριμένα άτομα. Πάνω από όλα όμως, η επιχειρηματικότητα είναι νοοτροπία, κυρίως ατόμων που ανήκουν σε μια ετερογενή ομάδα και που έχουν το ταλέντο να αναγνωρίζουν ευκαιρίες εκεί που οι άλλοι δεν τις βλέπουν και να οργανώνονται για να επιτύχουν το τελικά επιδιωκόμενο όφελος. Η επιχειρηματικότητα σε συνδυασμό με την καινοτομία που συνεπάγεται τη δυνατότητα σύλληψης μιας ιδέας στον κατάλληλο χρόνο και χώρο και στη συνέχεια την αποτελεσματική υλοποίησή της, (Μπουραντάς, 2002)

Αλλά εκτός από την ιδέα, πρέπει και τα άτομα που θα την υλοποιήσουν να ταιριάζουν με μια τέτοια προοπτική. Οφείλει όμως να είναι το ίδιο συνδεδεμένη και με την κοινωνική υπευθυνότητα και το σεβασμό στην οικολογική ισορροπία, προκειμένου να παραμείνει ωφέλιμη και επομένως βιώσιμη. Η επιχειρηματικότητα μπορεί έτσι να συμβάλλει στη δημιουργία θέσεων εργασίας και πλούτου, απελευθερώνοντας εν γένει το ανθρώπινο δυναμικό, επιτρέποντας την μετατροπή νέων ιδεών σε επιτυχημένες προσπάθειες και συσσωρεύοντας σχετική γνώση (Γωνιάδης & Χατζηκωνσταντίνου, 2009).

Έτσι λοιπόν ως επιχειρηματικότητα νοείται η προσπάθεια μετατροπής της πρωτοβουλίας ενός επιχειρηματία σε αποτέλεσμα και από αυτή τη διαδικασία να προκύψει και οικονομικό κέρδος. (Junior Chamber International, 2014) Για να μπορέσει ο επιχειρηματίας να προχωρήσει σε σωστές επιχειρηματικές κινήσεις, πρέπει να γνωρίζει και να υπολογίσει τις παραμέτρους της καινοτομίας, της ηγεσίας, της διαχείρισης και της ανάπτυξης της πρωτοβουλίας.

Παράγοντες που επηρεάζουν την επιχειρηματικότητα

Η επιχειρηματικότητα τα τελευταία χρόνια ερευνάται και μελετάται με σκοπό να προσδιορίσει επακριβώς τους παράγοντες που την επηρεάζουν από αρκετούς επιστήμονες, οι οποίοι συγκλίνουν πως υπάρχουν έξι κατηγορίες παραγόντων επίδρασης:

- οι οικονομικοί παράγοντες, οι οποίοι σχετίζονται με τα οικονομικά μεγέθη, κυρίως τα κεφάλαια που καταναλώνει μία επιχείρηση και τον τρόπο με τον οποίο αυτά κατανέμονται, τα πιθανά δάνεια που μπορεί να έχει,
- οι ψυχολογικοί παράγοντες, που έχουν να κάνουν με θέματα ψυχολογίας των συντελεστών της επιχείρησης, όπως η δομή της προσωπικότητας των ατόμων, η επιμονή τους για την επιτυχία, η αντοχή στην ακύρωση, η διάθεσή τους για ανάληψη κινδύνου ή όχι,
- οι κοινωνιολογικοί παράγοντες, αναφερόμενοι στις καταναλωτικές συνήθειες των ανθρώπων, ο τρόπος που ζουν, που διασκεδάζουν, ο τόπος στον οποίο διαμένουν, αλλά και ειδικότερες συνθήκες της ζωής τους, όπως το επάγγελμα, τα πιθανά προβλήματα βιοπορισμού, η ανεργία, η ασθένεια,
- οι περιβαλλοντικοί παράγοντες, όπου περιλαμβάνεται η γενική κατάσταση των επιχειρήσεων του τόπου ή της χώρας, οι οικονομικές συνθήκες της δεδομένης περιόδου, οι πολιτικές αναταραχές,
- οι δημογραφικοί παράγοντες, όπου εμπεριέχονται το μέγεθος και η διάρθρωση του πληθυσμού, η ηλικία και το φύλο των ανθρώπων ή τα εισοδήματά τους.
- και οι παράγοντες κουλτούρας ή πολιτισμικοί παράγοντες, εννοώντας τις κοινές φιλοσοφίες, ιδεολογίες, αξίες, παραδοχές, στάσεις και κανόνες που συνδέουν μεταξύ τους τα μέλη μιας κοινότητας. (Gaddam, 2007)

Η επιχειρηματικότητα επηρεάζεται και από την εκάστοτε επιχειρηματική συμπεριφορά που υιοθετεί ο εκάστοτε επιχειρηματίας. Πιο συγκεκριμένα, η επιχειρηματικότητα των γυναικών ερμηνεύεται στη βιβλιογραφία εστιαζόμενη σε δύο απόψεις. Η μια υποστηρίζει τη σημασία και τον ρόλο της γυναίκας στις προαγοραίες και στις αγοραίες διακρίσεις. Ειδικότερα, ο προσανατολισμός των γυναικών σε θεωρητικές σπουδές στις βαθμίδες της εκπαίδευσης είναι μια προαγοραία διάκριση, ο οποίος παρέχει στις κοπέλες λιγότερα εφόδια από πλευράς τεχνολογικών γνώσεων και μια παραπάνω δυσκολία πρόσβασης των γυναικών στην επαγγελματική κατάρτιση αργότερα, ως εργαζομένων, λόγω των δυσκολιών συμβιβασμού των σωρευτικών τους ρόλων παράλληλα ως μητέρων και νοικοκυρών. Η δεύτερη άποψη ερμηνεύει τη διαφορετική εικόνα των γυναικών επιχειρηματιών υποστηρίζοντας ότι γυναίκες και άνδρες παρακινούνται από διαφορετικά κίνητρα και φιλοδοξίες. Για παράδειγμα για τις γυναίκες έχει μεγαλύτερη σημασία η ισορροπία μεταξύ των οικονομικών στόχων, της προσωπικής ικανοποίησης και της οικογενειακής ζωής ως μοτίβο έναρξης μιας επιχείρησης, παρά για τους άνδρες, για τους οποίους η οικονομική επιτυχία, η μεγιστοποίηση του κέρδους και η καινοτομία έχουν μεγαλύτερη ελκτική δύναμη (Bock, 2004)

Μεταξύ των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας της γυναίκας και του νέου η ηλικία και το εκπαιδευτικό υπόβαθρο αποτελούν τους αποφασιστικούς παράγοντες εκδήλωσης επιχειρηματικής συμπεριφοράς, αλλά και η οικογενειακή παράδοση στην επιχειρηματικότητα, και η πρότερη εργασιακή κατάσταση, δηλαδή η ενδεχόμενη εμπειρία σε μια αγροτική επιχείρηση, αποτελούν επίσης σημαντικούς παράγοντες. (Λαμπριανίδης, Σκορδίλη, & Καλογερέσης, 2003) Ακόμη, οι προκαταλήψεις και η αντίληψη που επικρατεί σχετικά με τις ικανότητες και δεξιότητες που διαθέτουν οι

άπειροι νέοι και οι γυναίκες, για τηναντιληπτικήτους ικανότητα σχετικά με τις υπάρχουσες ευκαιρίες και για την εμπιστοσύνη που δείχνουν στον εαυτό τους, τονίζοντας υπέρμετρα τον φόβο της αποτυχίας, αποτελούν για κάποιους επίσης, αν και λανθασμένα, δείκτες επιχειρηματικής συμπεριφοράς.

Οι επιπτώσεις της κρίσης στην επιχειρηματικότητα – Παρουσίαση σχετικής έρευνας

Σημαντική επίδραση στην εξέλιξη της επιχειρηματικής δράσης προκάλεσε η επιδείνωση των οικονομικών συνθηκών στην χώρα μας και η αβεβαιότητα για την έκβαση και την λήξη της δημοσιονομικής κρίσης. Η επιχειρηματικότητα των αρχικών σταδίων φτάνει στο χαμηλότερο ποσοστό της πενταετίας, με τους επίδοξους επιχειρηματίες να αποτελούν την κυριότερη αιτία της πτώσης. Οι δυσμενείς οικονομικές συνθήκες και η αβεβαιότητα για το μέλλον απέτρεψαν σημαντικό ποσοστό ατόμων με επιθυμία έναρξης επιχειρηματικής δραστηριότητας να υλοποιήσουν το σχέδιό τους. (Σαρρή & Τριχοπούλου , 2012)

Το ποσοστό των ατόμων του πληθυσμού ηλικίας 18-64 ετών που δηλώνει πως σκέφτεται να ξεκινήσει επιχειρηματική δράση τους επόμενους 36 μήνες μειώνεται, φτάνοντας στη δεύτερη χαμηλότερη επίδοση από το 2006. Η εξέλιξη αυτή είναι πολύ ενδιαφέρουσα, μιας και συνήθως σε περιόδους οικονομικής κρίσης, η επιχειρηματικότητα αποτελεί «καταφύγιο» επαγγελματικής στέγης. Περίπου 1,2 εκατ. άτομα, που αντιστοιχεί στο 19% του πληθυσμού ηλικίας 18-64 ετών αναπτύσσουν κάποιου τύπου επιχειρηματική δραστηριότητα και παρά τη συρρίκνωση συγκριτικά με το 2009, το ποσοστό αυτό συνεχίζει να είναι το υψηλότερο ανάμεσα στις χώρες καινοτομίας, αλλά και από τον μέσο όρο των χωρών του

GlobalEntrepreneurshipMonitor. (Foundation for Economic & Industrial Research IOBE, 2013)

Σχετική έρευνα που διεξήχθη από τον Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών δείχνει πως από το 2010, το 3,3% του πληθυσμού δήλωσε πως διέκοψε την επιχειρηματική δραστηριότητα που ασκούσε. Η συντριπτική πλειοψηφία, δηλαδή 7 στους 10 εξεταζόμενων επιχειρηματιών που αποχώρησαν από τον επιχειρηματικό στίβο δηλώνουν πως κύρια αιτία αποτέλεσε η έλλειψη κερδοφορίας και όχι η έλλειψη χρηματοδότησης, όπως θα ήταν αναμενόμενο σε μια περίοδο χρηματοπιστωτικής στενότητας.

Κατά την έρευνα του GEM οι επιχειρηματίες κλήθηκαν να απαντήσουν αν οι δυσκολίες ίδρυσης μιας νέας επιχείρησης είναι περισσότερες ή λιγότερες σε σχέση με τα προηγούμενα έτη, αν οι δυσκολίες ανάπτυξης μιας επιχείρησης είναι λιγότερες ή περισσότερες και αν η κρίση έχει επηρεάσει τον αριθμό των επιχειρηματικών ευκαιριών.

Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας, το επιχειρηματικό κλίμα επιδεινώνεται συγκριτικά με το 2009. Οι καθιερωμένοι επιχειρηματίες παρουσιάζονται για άλλη μια χρονιά περισσότερο συγκρατημένοι και απαισιόδοξοι στις εκτιμήσεις και προβλέψεις τους και στους τρεις υπό εξέταση παράγοντες, γεγονός που αποδίδεται στη βαθύτερη αντίληψη του τρόπου λειτουργίας μιας επιχείρησης συγκριτικά με τους επίδοξους και νέους επιχειρηματίες αρχικών σταδίων. Σχετικά με τις δυσκολίες ίδρυσης μιας επιχείρησης, οι εγχώριοι επιχειρηματίες αρχικών σταδίων ήταν το 2010 οι περισσότερο απαισιόδοξοι σχετικά με τις δυσκολίες ίδρυσης μιας νέας επιχείρησης. Υπογραμμίζεται ότι η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα από όσες συμμετείχαν στο ερευνητικό πρόγραμμα του GEM το 2010, η οποία παρουσιάζει σαφή επιδείνωση αυτού του δείκτη ανάμεσα στο 2010 και στο 2009.

Σύμφωνα με την έκθεση, ενώ η βελτίωση του δείκτη σε όλες τις χώρες μεταξύ των δύο ετών μπορεί να θεωρηθεί ως ένδειξη εξόδου από την ύφεση και ανάκαμψης, στην Ελλάδα συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Από την πλευρά της ανάπτυξης μιας επιχείρησης, δύο στους πέντε επιχειρηματίες αρχικών σταδίων εκτιμούν ότι οι σχετικές δυσκολίες ήταν εντονότερες το 2010 σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος. Και πάλι, οι καθιερωμένοι επιχειρηματίες είναι περισσότερο απαισιόδοξοι.

Τέλος, αξιολογώντας τις επιπτώσεις της κρίσης στις επιχειρηματικές ευκαιρίες, οι καθιερωμένοι επιχειρηματίες εμφανίζονται και πάλι πιο συγκρατημένοι σε σύγκριση με εκείνους που βρίσκονται στα πρώτα στάδια επιχειρηματικής δραστηριοποίησης. Εντούτοις, παρ' όλο που η απαισιοδοξία των καθιερωμένων εντείνεται το 2010 σε σχέση με το προηγούμενο έτος, οι επιχειρηματίες αρχικών σταδίων εμφανίζονται πιο αισιόδοξοι: Σχεδόν ένας στους τέσσερις αναγνωρίζει περισσότερες επιχειρηματικές ευκαιρίες από το 2009, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό το προηγούμενο έτος ήταν μόλις ένας στους δέκα. (Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών IOBE, 2013)

Γυναικεία και νεανική επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα, μια εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια το ενδιαφέρον για την γυναικεία επιχειρηματικότητα είναι αυξημένο, όπως προκύπτει και από τις προτεραιότητες και τις σχεδιαζόμενες πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης και άλλων παγκόσμιων φορέων. Σε όλο τον κόσμο η γυναικεία και η νεανική επιχειρηματικότητα είναι τα τελευταία χρόνια ένα ανερχόμενο φαινόμενο. Η μεγάλη ποικιλία επιχειρήσεων που αναπτύσσουν συμβάλλει στη σταθερότητα και την ανθεκτικότητα των τοπικών οικονομιών και

αναδεικνύει ένα νέο ρόλο για τις γυναίκες στο μεταβαλλόμενο με ταχείς ρυθμούς σήμερα οικονομικό περιβάλλον. Σε τοπικό επίπεδο, και ιδιαίτερα για τον αγροτικό χώρο, η επιχειρηματικότητα εκτιμάται ως μέσο για την πρόσβαση των γυναικών στην αγορά εργασίας αλλά και ενσωμάτωσής τους στη διαδικασία της ολοκληρωμένης ανάπτυξης του χώρου αυτού.

Μια επιχείρηση ανήκει σε γυναίκα ή σε κάποιον νέο όταν η γυναίκα αυτή ή ο νέος κατέχουν το μεγαλύτερο μέρος του μετοχικού εταιρικού κεφαλαίου της επιχείρησης και επίσης έχει την ευθύνη για τη λήψη όλων των αποφάσεων στρατηγικής σκοπιμότητας που αφορούν την ανάπτυξη της επιχείρησης. (Σκορδίλη , 2005) Συνηθισμένη είναι όμως και η καταχρηστική πολλές φορές αναφορά σε γυναικείες επιχειρήσεις και νεανικές επιχειρήσεις, όπως για παράδειγμα οι οικογενειακές επιχειρήσεις, οι οποίες αποτελούν χαρακτηριστικές περιπτώσεις καταχρηστικής αναφοράς. Σε μεγάλο αριθμό οικογενειακών επιχειρήσεων οι γυναίκες ή τα νεαρά τέκνα εγγράφονται ως κάτοχοι για διάφορους λόγους οικογενειακής στρατηγικής, όπως είναι οι φορολογικές ελαφρύνσεις, ενώ στην πραγματικότητα αποτελούν εργατική δύναμη στην οποία τα περιουσιακά στοιχεία και οι αποφάσεις παίρνονται από το σύζυγο ή και τον πατέρα. (Γιδαράκου, 2007)

Διάφορα εργαλεία πολιτικής έχουν σχεδιαστεί και εφαρμοστεί από διάφορους οργανισμούς για να στηριχθεί η γυναικεία και η νεανική επιχειρηματικότητα, όπως οι άμεσες επιδοτήσεις, τα σεμινάρια επαγγελματικής κατάρτισης, οι φορολογικές διευκολύνσεις, κ.ά. (Στρατηγάκη, 2005) Οι έννοιες όμως του νεαρού σε ηλικία επιχειρηματία και της γυναίκας επιχειρηματία αντιμετωπίζονται με καχυποψία και ευκαιριακά από την ελληνική κοινωνία. Ενώ είναι έκδηλη η επιθυμία για ανεξάρτητη επαγγελματική σχέση, συγκριτικά με τη μισθωτή εργασία, δεν δίνεται το βάρος και το μερίδιο αγοράς στην γυναικεία και στην νεανική επιχειρηματικότητα που τους

αρμόζει. Η προώθηση της γυναικείας επιχειρηματικότητας εντάσσεται στο πλαίσιο της ενίσχυσης της ισότητας των φύλων στην αγορά εργασίας. Όμως πέραν αυτού θα πρέπει να εστιαστεί η προσοχή των γυναικών επιχειρηματιών στο γεγονός πως η επιχειρηματικότητα αποτελεί συγκεκριμένη επιλογή και προϋποθέτει έναν δεδομένο τρόπο ζωής. Κι ενώ η περίοδο οικονομικής κρίσης που διανύει η Ελλάδα εμποδίζει την είσοδο νέων επιχειρηματικών στον οικονομικό κλάδο, άλλο τόσο η κατάσταση αυτή θα πρέπει να ιδωθεί από ένα διαφορετικό πρίσμα, προκειμένου τα εμπόδια να μετατραπούν σε παράγοντες δημιουργίας νέων ευκαιριών για επιχειρηματική δραστηριοποίηση, η οποία και θα προέρχεται από κοινωνικές ομάδες που μέχρι πρότινος θεωρούνταν λιγότερο συμβατές με την έννοια της επιχειρηματικότητας, όπως είναι αυτές των γυναικών και των νέων που εξετάζονται στην παρούσα εργασία. (Σαλαμούρης, Λίγκας, & Σταυροπούλου, 2014)

Για τον προσανατολισμό στην γυναικεία και στην νεανική επιχειρηματικότητα, δεν χρειάζονται μόνο πολιτικές κινήσεις και ιδιωτικές και πρωτοβουλίες που θα ενισχύουν και θα επιχορηγούν τέτοιες δράσεις, αλλά τεχνικές που θα εδραιώνουν τις ακόμη νέες αντιλήψεις των μορφών αυτών επιχειρηματικότητας για την Ελλάδα, οι οποίες θα καταστήσουν την επιχειρηματικότητα υπόθεση όλων ανεξαρτήτως φύλου ή ηλικίας, έτσι που να μεταβληθούν τα ποσοστά της γυναικείας και νεανικής συμμετοχής στην επιχειρηματικότητα. Προς αυτήν την κατεύθυνση είναι απαραίτητες συντονισμένες προσπάθειες εκπαίδευσης και καθοδήγησης, οι οποίες για να είναι ελπιδοφόρες θα πρέπει να ξεκινούν ήδη από το επίπεδο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Για τον λόγο αυτό, η 19η Νοεμβρίου καθιερώνεται ως η Ημέρας Γυναικείας Επιχειρηματικότητας, δηλαδή η ημέρα του εορτασμού για τις γυναίκες που καινοτομούν, δημιουργούν θέσεις εργασίας, ξεκινάνε startups και

κάνουνπραγματικότητα τις ιδέες τους, ενισχύοντας την οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή σε 144 χώρες. Πρόκειται για μια πρωτοβουλία των Ηνωμένων Εθνών, σε συνεργασία με την ΠαγκόσμιαΕβδομάδα Επιχειρηματικότητας και το υπουργείο Εσωτερικών των ΗΠΑ με σκοπό να ευαισθητοποιήσει, να εμπνεύσει και να ενδυναμώσει 250 εκατομμύρια γυναίκες που ζουνσε συνθήκες φτώχειας. (Τσακίρη, 2014)

Φορείς και Υπηρεσίες υποστήριξης γυναικείας επιχειρηματικότητας

Τα τελευταία χρόνια διαπιστώνεται μια ευρεία καταγραφή διαφόρων ενθαρρυντικών κινήσεων γύρω από την προώθηση της γυναικείας επιχειρηματικότητας ως παράγοντα ισότητας των ευκαιριών στην ανάπτυξητων γυναικείων επιχειρήσεων και κατά συνέπεια της αύξησης της ανταγωνιστικότηταςτης οικονομίας. Φορείς και σωματεία που προσανατολίστηκαν σε αυτή την κατεύθυνση και που υποστηρίζουν ενεργά και θεσμικά την γυναικεία επιχειρηματικότητα είναι οι ακόλουθοι:

- **Σύνδεσμος Επιχειρηματιών Γυναικών Ελλάδος**

Ο Σύνδεσμος Επιχειρηματιών Γυναικών Ελλάδος (ΣΕΓΕ) είναι ένας μη κυβερνητικός και μη κερδοσκοπικός οργανισμός για γυναίκες που ασκούν επιχειρηματική δραστηριότητα στην Ελλάδα. Είναι μέλος της Επιτροπής Εμπορίου & Ανάπτυξης τουΠαγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ), του Συνδέσμου Βιομηχανιών Βορείου Ελλάδος (ΣΒΒΕ), του Συνδέσμου Γυναικών Επιχειρηματιών της Μεσογείου (FAEME),ενώ αρκετά μέλη του συμμετέχουν στις διοικήσεις Επιμελητηρίων. Συνεργάζεται με υπουργεία, κοινωνικούς φορείς, επαγγελματικές και μη κυβερνητικές οργανώσεις σετοπικό και ευρωπαϊκό επίπεδο για την προώθηση των

συμφερόντων των γυναικών που ασκούν επιχειρηματική δραστηριότητα. Ο ΣΕΓΕ παρέχει στις γυναίκες επιχειρηματίες της Ελλάδας το περιβάλλον για να αναπτύξουν τις επιχειρήσεις τους, προάγει τη νεανική επιχειρηματικότητα, βελτιώνει την αναγνωρισιμότητα των επιτευγμάτων τους στις επιχειρήσεις τους και προωθεί την ανάπτυξη των γυναικείων επιχειρήσεων μέσα από την έρευνα και τη πληροφόρηση. Ο ΣΕΓΕ προάγει τη δεοντολογία και την ηθική στην άσκηση της επαγγελματικής δραστηριότητας των γυναικών, ενώ συγχρόνως αναλαμβάνει πρωτοβουλίες που αποδεικνύουν τη συναίσθηση της κοινωνικής του ευθύνης. Γενικότερα, ο ΣΕΓΕ δημιουργήθηκε με στόχο τη δικτύωση όλων των γυναικών επιχειρηματιών. Τη συλλογική αντιμετώπιση των δυσκολιών και εμποδίων που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες-επιχειρηματίες σήμερα, τις εμπορικές συνεργασίες και τη δικτύωση με ανάλογους φορείς των κρατών-μελών της Ε.Ε., έτσι ώστε να έχουν μια σφαιρική προσέγγιση στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν και ακόμη, για να είναι περισσότερο οργανωμένες και να αντεπεξέρχονται στον ανταγωνισμό και στις ανάγκες του επαγγελματικού και κοινωνικού εκσυγχρονισμού. Αυτήν την στιγμή απαριθμεί περισσότερα από 450 μέλη απ' όλη την Ελλάδα, τα οποία απολαμβάνουν τη δυνατότητα να:

1. Συνδέονται με γυναίκες επιχειρηματίες που έχουν παρόμοιο τρόπο σκέψης και διάθεση να μοιραστούν ιδέες, πληροφορίες και ευκαιρίες.
2. Παρακολουθούν εκδηλώσεις, συνέδρια και φόρα για ζωτικά θέματα που αφορούν στην επιχειρηματικότητα
3. Διευρύνουν την επιχειρηματική τους δικτύωση και γνωστική βάση
4. Αποκτούν πρόσβαση σε επιχειρηματικά δίκτυα της Ελλάδας και του εξωτερικού για την ανάπτυξη συνεργασιών σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

5. Συμμετέχουν και επωφελούνται από τη θέση του ΣΕΓΕ ως φορέα εκπροσώπησης για τη βελτίωση των κοινωνικών, πολιτικών και επιχειρηματικών θεμάτων που αφορούν στις γυναίκες επιχειρηματίες.
6. Εκπαιδεύονται αυτές και το προσωπικό τους σε εξειδικευμένα προγράμματα και σεμινάρια
7. Ενημερώνονται για επιχειρηματικά, αναπτυξιακά εθνικά και κοινοτικά προγράμματα και οικονομικά θέματα άμεσου ενδιαφέροντος.
8. Συμμετέχουν σε μια κοινότητα που αναγνωρίζει τη σημασία της προσωπικής ανάπτυξης και αλλαγής.
9. Ανταλλάσσουν εμπειρίες, αποκτούν πρόσβαση στη γνώση και αναζητούν νέους συνεργάτες.
10. Διατηρούν και διευρύνουν δίκτυα επικοινωνίας Πλήρη μέλη μπορούν να γίνουν όλες οι γυναίκες που κατέχουν ή διοικούν μια επιχείρηση ανεξαρτήτως μεγέθους.

Τα μέλη του ΣΕΓΕ ενθαρρύνονται να λάβουν ενεργή δράση στην υποστήριξη των συναδέλφων τους και των στόχων του ΣΕΓΕ. (Σύνδεσμος Επιχειρηματιών Γυναικών Ελλάδος, 2015)

- **Σύνδεσμος Επιχειρηματιών Γυναικών της Μεσογείου (ΑΦΑΕΜΜΕ)**

Σκοπός του ΑΦΑΕΜΜΕ είναι να συνδέσει τις Ενώσεις και τους Συνδέσμους των γυναικών επιχειρηματιών και στελεχών των μεσογειακών χωρών και να τις εκπροσωπήσει στην προσπάθειά τους να προωθήσουν και να συντονίσουν τις

δραστηριότητές τους με κοινό σκοπό σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Μέρος της κινητικότητας του AFAEMME αποτελεί και η εκστρατεία WomanMobility Information Campaign, η οποία περιλαμβάνει δύο βασικές, απαραίτητες και συμπληρωματικές δραστηριότητες:

1. WOMEN MOBILITY MED PLATFORM: μια δραστηριότητα παραγωγής και διανομής πληροφοριακού υλικού για βασικές πτυχές της εργασιακής κινητικότητας σε μεσογειακές χώρες.
2. WOMENMOBILITY.ORG: μία δραστηριότητα που αφορά την on-line ενημέρωσή των επιχειρηματιών γυναικών σχετικά με τις τρέχουσες εξελίξεις, ευκαιρίες και δυνατότητες που προσφέρουν οι μεσογειακές αγορές. (Σύνδεσμος Επιχειρηματιών Γυναικών της Μεσογείου , 2015)

- **European Network to Promote Women’s Entrepreneurship**

Για την ενίσχυση της γυναικείας επιχειρηματικότητας, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημιούργησε το “Ευρωπαϊκό Δίκτυο για την προώθηση της Γυναικείας Επιχειρηματικότητας. Έχει μέλη από 30 Ευρωπαϊκές χώρες, συμπεριλαμβανομένων της Ισλανδίας, της Νορβηγίας και της Τουρκίας. Οι εντεταλμένοι του δικτύου εκπροσωπούν κεντρικές εθνικές κυβερνήσεις και ιδρύματα με την αρμοδιότητα να προωθήσουν την γυναικεία επιχειρηματικότητα. Στα μέλη του δικτύου παρέχονται συμβουλές, ενίσχυση, πληροφορίες και συνδέσμους επικοινωνίας σχετικά με προγράμματα ενίσχυσης της γυναικείας επιχειρηματικότητας. Επίσης, βοηθούν για την αναγνώριση και εφαρμογή καλών πρακτικών επιχειρηματικότητας. (European Network Promote Womens Entrepreneurship, 2012)

- **Γενική Γραμματεία Ισότητας**

Η Γενική Γραμματεία Ισότητας είναι ο αρμόδιος κυβερνητικός φορέας αρμόδιος για το σχεδιασμό, την υλοποίηση και την παρακολούθηση της εφαρμογής των πολιτικών για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών σε όλους τους τομείς. Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Απασχόληση με τους στόχους που έθεσε η το Συμβούλιο των Υπουργών της Λισσαβόνας το 2000, καθιστά την ισότητα ευκαιριών 33 μεταξύ ανδρών και γυναικών οικονομικό ζήτημα από την παράμετρο της βελτίωσης της συμμετοχής των γυναικών στην απασχόληση και την αγορά εργασίας, ως στοιχείο της ανταγωνιστικότητας της ευρωπαϊκής και κατ' επέκταση των εθνικών οικονομιών των κρατών μελών και ως μέσον εξασφάλισης του αναπτυξιακού της μέλλοντος και της διατήρησης των κοινωνικών της συστημάτων. Ο στόχος που τέθηκε για την αύξηση της γυναικείας απασχόλησης σε 60% ως το 2010 ως μέσο ανάπτυξης της συνολικής απασχόλησης που χρειάζεται η Ε.Ε. επιπλέον εξασφαλίζει αντιπροσωπευτικότερη συμμετοχή του συνόλου της κοινωνίας σε όλους τους τομείς, επιτυγχάνοντας έτσι ευρύτερη κοινωνική συνοχή. Ειδικότερα, δε, η προώθηση της ίσης πρόσβασης και εξέλιξης των δύο φύλων στην αγορά εργασίας και της επιχειρηματικότητας εξασφαλίζει εν μέρει τη δικαιότερη κατανομή του πλούτου, αλλά και των ανθρωπίνων πόρων, συμβάλλοντας, παράλληλα, στην άμβλυνση του κοινωνικού αποκλεισμού και της φτώχειας. Παράλληλα, η ανάπτυξη πολιτικών που διευκολύνουν την ένταξη στην αγορά εργασίας γυναικών που ανήκουν σε ειδικές πολιτισμικές ή μειονοτικές ομάδες, πέραν από το σεβασμό της διαφορετικότητας και της πολυπολιτισμικότητας, μειώνει τον κοινωνικό αποκλεισμό σε όφελος της κοινωνικής συνοχής. Η κοινωνική συνοχή είναι με τη σειρά της μοχλός οικονομικής ανάπτυξης. Έτσι, η ισότητα αποκτά και από αυτή την πλευρά

οικονομικό, αλλά και πολιτικό ενδιαφέρον. (Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων, 2015)

- **Διαδικτυακή πύλη ενημέρωσης για τη γυναίκα επιχειρηματία από την Ευρωπαϊκή Ένωση**

Η πύλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη γυναικεία επιχειρηματικότητα στοχεύει στην παροχή κατάλληλων διαδικτυακών συνδέσεων με οργανώσεις, προγράμματα και αντιπροσωπευτικές εκδηλώσεις γυναικών επιχειρηματιών που αφορούν την προώθηση και τη στήριξη του γυναικείου επιχειρηματικού πνεύματος.

- **Διαδικτυακή πύλη ενημέρωσης businesswoman.gr**

Το businesswoman.gr είναι το πρώτο ελληνικό ηλεκτρονικό περιοδικό για τη γυναικεία επιχειρηματικότητα με στόχο την άμεση ενημέρωση και αξιόπιστη πληροφόρηση όλων των ενδιαφερομένων επαγγελματιών, στελεχών και επιχειρηματιών γυναικών. Δημιουργήθηκε από μια ομάδα γυναικών επιχειρηματιών, με στόχο την εξοικείωση της σύγχρονης γυναίκας επιχειρηματία με τη συνεχώς εξελισσόμενη τεχνολογία. Πρόθεσή του είναι να φέρει σε επαφή τις επιχειρηματίες με καταξιωμένους επιστήμονες και ειδικούς στο χώρο των επιχειρήσεων και παράλληλα, να τις ενημερώσουν υπεύθυνα και λεπτομερειακά για προγράμματα, υπηρεσίες και πηγές που θα δώσουν τη δυνατότητα να εξοικονομήσουν χρόνο και χρήμα. Πρόκειται για ένα εργαλείο επικοινωνίας μέσω του οποίου συζητούνται θέματα κοινού ενδιαφέροντος και ανταλλάσσονται απόψεις με γυναίκες- επιχειρηματίες στην Ελλάδα και σε όλο τον κόσμο. Καλύπτει πολύπλευρα τις ανάγκες πληροφόρησης της σύγχρονης γυναίκας επιχειρηματία χωρίς να είναι εξαρτημένο από συλλόγους, ομάδες ειδικών συμφερόντων ή άλλους φορείς. Στα περιεχόμενά του θα βρει κάποιος έρευνες,

απόψεις και συμβουλές ειδικών, ενημέρωση σχετικά με προγράμματα, σεμινάρια και εκθέσεις, χρηστικά θέματα που αφορούν στην επιχειρηματική καθημερινότητα, παρουσιάσεις βιβλίων σχετικών με τον κόσμο των business και της επιτυχίας, τα τελευταία νέα της τεχνολογίας, νέα και δημοσιεύσεις επιχειρήσεων. (businesswoman, 2015)

- **Εθνικό Επιμελητηριακό Δίκτυο Ελληνίδων Γυναικών Επιχειρηματιών (Ε.Ε.Δ.Ε.Γ.Ε.)**

Το Εθνικό Επιμελητηριακό Δίκτυο Ελληνίδων Γυναικών Επιχειρηματιών είναι ένα κίνημα γυναικών επαγγελματιών που ξεκίνησε πριν δύο χρόνια στις Βρυξέλλες και απλώνεται σε ολόκληρη την Ευρώπη με στόχο την ανάπτυξη της γυναικείας επιχειρηματικότητας και την υλοποίηση των αποφάσεων της Λισσαβόνας. Το Δίκτυο τίθεται στη διάθεση των γυναικών επιχειρηματιών, μελών των Ελληνικών Επιμελητηρίων, καθώς και εκείνων που θέλουν να ενταχθούν στην παραγωγή και κηρύσσει τον πόλεμο κατά της γυναικείας ανεργίας, της απαξίωσης και της ένταξης των γυναικών στις εφεδρείες των παραγωγικών τάξεων. Στόχοι του Δικτύου είναι:

1. Η ευαισθητοποίηση των Επιμελητηρίων και των επιχειρηματιών-μελών τους σχετικά με τα οφέλη της πλήρους ενσωμάτωσης των γυναικών στην οικονομία.
2. Ο προσδιορισμός των εμποδίων, που αποτρέπουν τις γυναίκες από την πλήρη ένταξη τους στο εργατικό δυναμικό.
3. Η συμμετοχή των γυναικών στις παραγωγικές μονάδες και στα κέντρα λήψης αποφάσεων. (Ε.Ε.Δ.Ε.Γ.Ε., 2015)

- **Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας και προώθησης γυναικείας**

Επιχειρηματικότητα

Το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.) λειτουργεί υπό την εποπτεία και χρηματοδότηση της Γενικής Γραμματείας Ισότητας του Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης. Μερικοί από τους βασικούς στόχους ανάπτυξης των δραστηριοτήτων του Κ.Ε.Θ.Ι. είναι η διεξαγωγή κοινωνικής έρευνας σε θέματα ισότητας των φύλων, η τεκμηρίωση και παροχή πληροφόρησης στην απασχόληση, επιχειρηματικότητα και κοινωνική ένταξη, η υποστήριξη γυναικών για την προώθηση στην αγορά εργασίας, κ.ά. Γενικότερα στο Κ.Ε.Θ.Ι. λειτουργούν Κέντρα Πληροφόρησης και Συμβουλευτικής Γυναικών για την απασχόληση, την επιχειρηματικότητα και την κοινωνική ένταξη στην Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Ηράκλειο και Βόλο. Οι δραστηριότητες του Κ.Ε.Θ.Ι είναι οι ακόλουθες:

1. Διεξαγωγή ερευνών και μελετών για την ισότητα των φύλων. • Δημοσίευση και έκδοση μελετών, ερευνών και άλλου ενημερωτικού υλικού (έντυπου και οπτικό-ακουστικού).
2. Σχεδιασμός, υλοποίηση και αξιολόγηση προγραμμάτων δράσης, που προωθούν τους στόχους για την άρση των διακρίσεων κατά των γυναικών.
3. Μεταφορά τεχνογνωσίας και εμπειρίας σε θέματα συμβουλευτικής γυναικών για την απασχόληση, την επιχειρηματικότητα και την κοινωνική ένταξη.
4. Παροχή πληροφοριών για τα δικαιώματα των γυναικών και την ισότητα των φύλων.

5. Ανάλυση της ευαισθητοποίησης, της εκπαίδευσης και της επιμόρφωσης ατόμων, ομάδων, φορέων και οργανισμών σε θέματα σχετικά με την ισότητα των φύλων.
  6. Λειτουργία πιλοτικών θεσμών που προωθούν καλές πρακτικές υπέρ των γυναικών.
  7. Προώθηση της αμφίδρομης πληροφόρησης σε θέματα πολιτικής για την ισότητα των φύλων με διεθνείς και ευρωπαϊκούς οργανισμούς.
  8. Υποστήριξη της δικτύωσης και της σύνδεσης φορέων που δραστηριοποιούνται στην προώθηση των γυναικών στην απασχόληση, στην επιχειρηματικότητα και στην κοινωνική ένταξη.
  9. Διοργάνωση διαλέξεων, ημερίδων και συνεδρίων για την ευαισθητοποίηση των γυναικών και των ανδρών, καθώς και για την υποστήριξη δράσεων.
- (Κ.Ε.Θ.Ι., 2015)

Αγροτικός κλάδος και επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα

Ο αγροτικός χώρος στην Ελλάδα είναι ένας χώρος με περιορισμένες ευκαιρίες ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας και για όλους. Ιδιαίτερα, όσον αφορά την γυναίκα, οι Ελληνίδες αγρότισσες αν και αποτελούν περίπου το 40% της γεωργικής εργατικής δύναμης, προσφέροντας εργασία στη γεωργία πολύ πιο σημαντική από ότι η αριθμητική συμμετοχή τους στη γεωργική δύναμη φανερώνει, δεν καταγράφονται συνήθως στις ερευνητικές και στις στατιστικές καταγραφές των απασχολούμενων στον αγροτικό τομέα όπως τους αρμόζει. Η εργασία τους και η ενασχόλησή τους πολλές φορές δεν αποτυπώνεται, καθώς προσφέρονται περιστασιακά, σε περιόδους αιχμής της παραγωγής και της σποράς, με αποτέλεσμα οι γυναίκες αυτές να μην

καταγράφονται ως οικονομικά ενεργά άτομα. Και η ίδια η αγρότισσα, πολλές φορές λόγω στερεοτύπων και προκαταλήψεων, αν και μετακινείται σχεδόν καθημερινά από τον αγρό και το χωράφι στο νοικοκυριό της, συχνά δε θεωρεί τον εαυτό της εργαζόμενο και δε δηλώνει ότι εργάζεται στη γεωργία παρότι ενδεχομένως προσφέρει σημαντική εργασία και όχι μόνο επικουρική αλλά και ουσιαστική. (Μουσούρου, 2005) Η γεωργία συντηρεί ακόμη μια λανθασμένη και παλαική εικόνα ενός ανδρικού επαγγέλματος, γεγονός που παρατηρείται και σε περιφέρειες κάποιων πιο ανεπτυγμένων χωρών. Η κυριαρχία του ανδρικού φύλου στην αρχηγία της εκμετάλλευσης είναι ακόμη δεδομένη. Σύμφωνα με στοιχεία της απογραφής 1999/2000 οι γυναίκες αρχηγοί των γεωργικών εκμεταλλεύσεων της χώρας αποτελούν το 24% του συνολικού αριθμού. (Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία, 2001) Αυτό το ποσοστό απεικονίζει επίσης την αναλογία των γυναικών αρχηγών στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα τελευταία χρόνια όμως νέες τάσεις ως προς τη συμβολική αξία του αγροτικού χώρου και τις χρήσεις των φυσικών και ανθρώπινων πόρων μετασχηματίζουν τις λειτουργίες του προς πεδία ευρύτερα εκείνου της παραγωγής τροφίμων.

Την πολυλειτουργικότητα του αγροτικού χώρου υποστηρίζει η μεταβαλλόμενη φιλοσοφία της αγροτικής πολιτικής ως προς το πρότυπο της αγροτικής ανάπτυξης. Η διαφοροποίηση της τοπικής οικονομίας αποτελεί άξονα προτεραιότητας της πολιτικής και υποστηρίζεται με οικονομικές ενισχύσεις συγκεκριμένων ενεργειών, μέσα στις οποίες εντάσσεται και η στήριξη της επιχειρηματικότητας. Επίσης, η προϋπάρχουσα ευαισθητοποίηση του καταναλωτικού κοινού σε διατροφικά ζητήματα, η αναζήτηση του ποιοτικού και ασφαλούς τρόφιμου, η επένδυση της υπαίθρου με αναπαραστάσεις που παραπέμπουν στη νοσταλγία του «παλαιού», του «γνήσιου», του «ποιοτικού», του «ειδυλλιακού χαρακτήρα του αγροτικού τοπίου», αποτελούν

στοιχεία που ενισχύουν την εικόνα της υπαίθρου ως χώρου τουρισμού και αναψυχής. (Γιδαράκου, 2007)

Ο αγροτικός πληθυσμός, παραμένοντας στον τόπο γέννησής του, χωρίς να είναι αλλοτριωμένος από τις συνθήκες ζωής των πόλεων, διαθέτει δεξιότητες και γνώση ώστε να μετατρέπει τις δραστηριότητες της οικιακής του οικονομίας σε εμπορευματικά αγαθά και υπηρεσίες με ποιότητα και τοπικό χρώμα. Επιπρόσθετα, άλλες αγροτικές δραστηριότητες αποτελούν η παροχή καταλύματος για τουρίστες και επισκέπτες, η μεταποίηση των προϊόντων που προκύπτουν από την πρωτογενή παραγωγή, η τοπική γαστρονομία, τα προϊόντα οικοτεχνίας που ενσωματώνουν την τοπική ταυτότητα του χώρου δραστηριοποίησής τους και τα κατά τόπους ιδιαίτερα στοιχεία του τοπικού τους πολιτισμού. Η αναγνωρισιμότητα ενός τοπικού προϊόντος λειτουργεί ως στοιχείο συνειρμικής σύνδεσης του προϊόντος με την περιοχή και στη συνέχεια ως ελκτικός παράγοντας αύξησης της τουριστικής κίνησης σε μια διαδικασία πολλαπλασιαστικής επίδρασης στην ανάπτυξη θέσεων εργασίας και άντλησης οικονομικών πόρων για την περιοχή. (Ανθοπούλου , 2006)

Για πολλά χρόνια όμως, χωρίς αυτό να έχει εκλείψει ακόμη πλήρως, οι αγροτικοί συνεταιρισμοί στην Ελλάδα αποτελούν τον βασικό άξονα ανάπτυξης της ελληνικής γεωργίας. Η συντριπτική πλειοψηφία των αγροτών είναι ενταγμένοι σε συνεταιριστικές οργανώσεις μέσω των οποίων οργανώνουν και πωλούν το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής τους. Όμως, οι ελλείψεις σε επίπεδο οργάνωσης και διοίκησης, κάνουν τους αγροτικούς συνεταιρισμούς ολοένα και λιγότερο βιώσιμους. Κύριοι λόγοι παρατήρησης του προαναφερθέντος φαινομένου είναι η απουσία ιδιωτικοοικονομικών κριτηρίων και η έλλειψη επιχειρηματικού πνεύματος. Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί στηρίζουν την οικονομική τους δραστηριότητα στον υπέρμετρο δανεισμό, συσσωρεύοντας ζημίες και καταγράφοντας ελλειμματικούς

προϋπολογισμούς. Για τους λόγους αυτούς πλέον οι συνεταιρισμοί έχουν προβεί στην ανάπτυξη επιχειρηματικών δράσεων αξιοποιώντας περαιτέρω τις πρώτες ύλες που εκπορεύονται από την παραγωγική τους λειτουργία είτε σε δευτερογενές επίπεδο και εν προκειμένω στην βιομηχανία και στην μεταποίηση, είτε σε τριτογενές επίπεδο εννοώντας το εμπόριο. (Ρωσσίδης & Δεδούσης, 2014)

Μάλιστα κάποιες ιδιαίτερα πρωτοποριακές συνεταιριστικές οργανώσεις έχουν επεκτείνει την επιχειρηματική τους δράση σε τομείς οι οποίοι δεν σχετίζονται με την παραγωγική λειτουργία αξιοποιώντας συντελεστές παραγωγής που παραμένουν αδρανείς, όπως το έδαφος τους και το υπάρχον κεφάλαιο. Μερικοί τομείς δραστηριοποίησης είναι οι ξενοδοχειακές επιχειρήσεις και οι μεταφορικές επιχειρήσεις.

Πράσινη επιχειρηματικότητα

Η πράσινη οικονομία είναι ένα νέο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης που στοχεύει στο να αντιμετωπίζει το περιβάλλον και την ποιότητα του σαν ζωτικό πυλώνα της οικονομικής δραστηριότητας και της βιωσιμότητας της κοινωνίας. Ως έννοια για τις Η.Π.Α. και τις χώρες της Ε.Ε. αφορά τον μόνο τρόπο αντιμετώπισης της σημερινής κατάστασης των μεγάλων περιβαλλοντικών προβλημάτων, αλλά και της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Η μέχρι τώρα αντίληψη για την ανάπτυξη της οικονομίας χωρίς όρια, θα πρέπει να αντικατασταθεί από ένα μοντέλο που θα ενσωματώνει τις βασικές αρχές της καπιταλιστικής οικονομίας, λαμβάνοντας παράλληλα υπόψη τα όρια που επιβάλλει ο φυσικός κόσμος και αναζητώντας νέα επιχειρηματικά πεδία βασισμένα στο περιβάλλον. Έτσι οι αντιλήψεις της βιωσιμότητας της αειφορίας είναι ουσιώδεις

και απαραίτητες στον συνδυασμό τους με τηνκαινοτομία, την έρευνα και τις νέες τεχνολογίες, οι οποίες θα βρουν πρόσφορο έδαφος με την υποστήριξη του ιδιωτικού κεφαλαίου και των κυβερνητικών πολιτικών.(Starke , 2008)

Μέσα από την πράσινη οικονομία προκύπτει και η **πράσινη επιχειρηματικότητα**, ως μια αναδύομενη μορφή οικονομικής δραστηριότητας, που σχετίζεται με την ποιότητα της ζωής και του περιβάλλοντος και αποτελεί έναν επιχειρηματικό κλάδο με μεγάλη ευρύτητα πεδίου. Τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα εφαρμογής αφορούν στην εκμετάλλευση των προστατευόμενων περιοχών, όπως των περιοχών Natura, ως πόλους πράσινης ανάπτυξης, στην παραγωγή και πώληση πιστοποιημένων προϊόντων των προστατευμένων αυτών περιοχών, στην παραγωγή και πώληση προϊόντων βιολογικής γεωργίας και κτηνοτροφίας, αλλά και στην ανάπτυξη της οικοξενάγησης και του οικοτουρισμού. (Ζήση , 2003)

Ειδικότερα ο πράσινος επιχειρηματίας επιφέρει την αλλαγή μέσω καινοτομιών και νέων τεχνολογικών διαδικασιών ή προϊόντων. Πρόκειται για έναν επιχειρηματία που πραγματεύεται κι αυτός καθημερινά κι έρχεται αντιμέτωπος με την ανάληψη κινδύνων, την ηγεσία, την επίλυση προβλημάτων, την παρακίνηση, κ.ά. Η έννοια όμως του επιχειρηματία, είτε είναι νέος, είτε γυναίκα, είτε πράσινος, πλαισιώνεται και από «επιχειρηματικά κίνητρα», όπως η χρηματοδότηση, η γραφειοκρατία, η κατοχή αντίστοιχων γνώσεων και δεξιοτήτων, το οικονομικό περιβάλλον, κ.ά. (Ζαγοριανάκος, 2002)

Ευρωπαϊκά Προγράμματα για την πράσινη επιχειρηματικότητα

Η Ευρωπαϊκή Ένωση θεωρεί τις μικρές επιχειρήσεις βασική πηγή επιχειρηματικού δυναμισμού και καινοτομίας και προσβλέπει ειδικότερα σ' αυτές να διαδραματίσουν το δικό τους ρόλο για να γίνει η Ευρώπη η ανταγωνιστικότερη και δυναμικότερη οικονομία. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή , 2005) Έχει συμπεριλάβει την επιδίωξη της διεύρυνσης της επιχειρηματικότητας στους βασικούς άξονες της Ε.Σ.Α (Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Απασχόληση) και η ελληνική Πολιτεία εναρμονίζοντας τις πολιτικές της με τις κατευθύνσεις της Ε.Ε. έχει εντάξει τη γυναικεία και νεανική επιχειρηματικότητα στον αγροτικό και πράσινο τομέα ως ένα από τους βασικούς άξονες της αναπτυξιακής πολιτικής της

Η Ντανούτα Χούμπνερ, επίτροπος αρμόδια για τα θέματα περιφερειακής πολιτικής της Ε.Ε. ανήγγειλε το 2009 ότι θα δοθούν 105 εκ. ευρώ στην πράσινη οικονομία, στο πλαίσιο συνοχής για τη συνοχή στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Πρόκειται για ποσό σχεδόν τριπλάσιο από αυτό που διατέθηκε για δημοσιονομική πολιτική την περίοδο 2000-2006. Η χρηματοδότηση αντιπροσωπεύει πάνω από το 30% του προϋπολογισμού για την περιφερειακή πολιτική για την περίοδο 2007- 2013. Ο στόχος ήταν η υποστήριξη της πράσινης πολιτικής και του περιβάλλοντος, η οποία θα πρέπει να συμβαδίζει με τον στόχο της πολιτικής για συνοχή και επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης, θέσεων

απασχόλησης και ανταγωνιστικότητας. Η επένδυση αυτή αποσκοπεί στη δημιουργία μόνιμων θέσεων απασχόλησης, στην αναβίωση των τοπικών οικονομιών, καθώς και στην υποστήριξη δέσμευσης της Ε.Ε. για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής. (Χούμπνερ, 2009)

Επίσης, εκδόθηκε η έκθεση με θέμα: «Πράσινη εργασία – Προς τη δημιουργία αξιοπρεπών θέσεων εργασίας σε ένα Αειφόρο Κόσμο με χαμηλό Διοξείδιο» από το Περιβαλλοντικό Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών σε συνεργασία με το Διεθνές Γραφείο Εργασίας και την Διεθνή Ομοσπονδία Εμπορικών Ενώσεων και την Διεθνή Οργάνωση Εργοδοτών. Ο διευθυντής του Περιβαλλοντικού Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών (UNEP) ΑχίμΣτάνερεπιθυμεί τα βοηθητικά οικονομικά και χρηματοδοτικά πακέτα που τώρα αναπτύσσονται να στόχευαν παλαιότερα στην συντήρηση της παλιάς οικονομίας του 20ου αιώνα, να αποτελέσουν το εφελτήριο για την νέα οικονομία του 21^{ου} αιώνα. Σύμφωνα με την εν λόγω έκθεση η παγκόσμια αγορά για περιβαλλοντικά προϊόντα και υπηρεσίες προβλέπεται να διπλασιαστεί από τα 1,37 τρις δολάρια κατά έτος που ήταν το 2009 στα 2,47 τρις δολάρια μέχρι το 2020. Επί παραδείγματι για την Γερμανία η τεχνολογία σχετικά με το περιβάλλον θα τετραπλασιαστεί στο 16% της βιομηχανίας μέχρι το 2030 και η προσφορά εργασίας σ' αυτό τον τομέα προβλέπεται ότι θα ξεπεράσει την βαριά βιομηχανία και την αυτοκινητοβιομηχανία. (Starke , 2008)

Γυναικεία επιχειρηματικότητα στον αγροτικό τομέα και τα πολλαπλά οφέλη της

Η ενασχόληση της γυναίκας με την πράσινη και την αγροτική επιχειρηματικότητα, παρουσιάζει πολλαπλά οφέλη, τόσο για την ίδια, όσο και για την τοπική κοινωνία όπου δραστηριοποιείται, αλλά και για την κοινωνία γενικότερα. Πιο συγκεκριμένα,

αναφορικά με την ίδια, τα προγράμματα γυναικείας επιχειρηματικότητας στον αγροτικό τομέα:

- Προσφέρουν διεξόδους απασχόλησης και ένταξης στην αγορά εργασίας, σε ένα χώρο όπου η προσφορά εξαρτημένης εργασίας είναι εξαιρετικά περιορισμένη.
- Αποτελούν ευέλικτες μορφές απασχόλησης, διευκολύνοντας τη γυναίκα να συμφιλιώσει τις εργασιακές της υποχρεώσεις με τις οικογενειακές.
- Προσφέρουν συμπληρωματικό ή και κύριο εισόδημα στο νοικοκυριό. Στην περίπτωση μονογονεϊκών οικογενειών αποτελούν καλή λύση εξυπηρέτησης των οικονομικών αναγκών με τις αυξημένες υποχρεώσεις της μητέρας απέναντι στη φροντίδα των παιδιών της.
- Δίνουν τη δυνατότητα απόκτησης προσωπικής ιδιοκτησίας και ενδυναμώνουν και αναβαθμίζουν τη θέση της γυναίκας στο νοικοκυριό και το κοινωνικό περιβάλλον. Προσδίδουν στην ίδια την αίσθηση της πληρότητας, αυξάνουν την αυτοπεποίθηση και την αυτοεκτίμησή της.
- Αποτελούν για πολλές γυναίκες ευκαιρία απόδρασης από τον αόρατο εργασιακό χώρο του νοικοκυριού ή και από την κυριαρχία του εργοδότη.
- Καλλιεργούν την επικοινωνία με χρηματοδοτικούς, εμπορικούς συνδικαλιστικούς φορείς, ενισχύοντας την επιχειρηματική ικανότητα αλλά και την επικοινωνία με το κοινωνικό περιβάλλον.
- Συμβάλλουν επίσης στη σταδιακή αλλαγή των στερεοτυπικών αντιλήψεων ως προς το φύλο.

Στα πλαίσια της τοπικής, αλλά και της ευρύτερης κοινωνίας:

- Συμβάλλουν στη διατήρηση της κοινωνικής ισορροπίας, συγκρατώντας το γυναικείο δυναμικό και συμβάλλοντας στην ανανέωση του αγροτικού νοικοκυριού.
- Συμβάλλουν στην αύξηση της προστιθέμενης αξίας των τοπικών γεωργικών προϊόντων μεταποιώντας τα σε προϊόντα με υψηλή πραγματική, τιμολογιακή και συμβολική αξία.
- Συμβάλλουν στη διατήρηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που συγκροτούν την ταυτότητα της περιοχής, προσφέροντας αφενός στην δημιουργία ενδιαφέροντος για περαιτέρω επισκεψιμότητα του τόπου δραστηριοποίησης και στην άντληση χρηματικών πόρων για την περιοχή, αφετέρου στη διατήρηση των υπάρχοντων τοπικών παραγωγικών συστημάτων, προσφέροντας έτσι πολύτιμη υπηρεσία στη διαφύλαξη της ετερογένειας και της ποικιλότητας της ελληνικής περιφέρειας.
- Συμβάλλουν στην αύξηση της δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας στην ύπαιθρο, αφενός απασχολώντας στο μέτρο του μεγέθους τους βέβαια, πρόσθετο εργατικό δυναμικό, αφετέρου λειτουργώντας πολλαπλασιαστικά και ελκυστικά προς τη δημιουργία άλλων θέσεων εργασίας, σχετικών ή και όχι, ενισχύοντας σε πολύ μεγάλο βαθμό τις επιχειρηματικές δραστηριότητες στον τόπο καταγωγής και εργασίας τους.
- Αυξάνουν την επιχειρηματική συνείδηση στην κοινότητα έμπρακτα και καλλιεργούν περαιτέρω ερεθίσματα για τη στήριξη ευρύτερα της γυναικείας επιχειρηματικότητας στον αγροτικό τομέα.
- Συμβάλλουν στη μεταφορά τεχνογνωσίας και καινοτομιών, παράγοντας νέα προϊόντα και υπηρεσίες, σε ένα χώρο που παραδοσιακά υστερούσε σε τέτοιου είδους ενασχολήσεις και εφαρμογές.

Στην κοινωνία γενικότερα:

Τα στερεότυπα των ρόλων θέτουν σημαντικά συμβολικά και αντικειμενικά εμπόδια στην εδραίωση και στην ανάπτυξη της γυναικείας και της νεανικής επιχειρηματικότητας. Το ίδιο το οικογενειακό περιβάλλον συχνά δεν ενθαρρύνει τέτοιου είδους δράσεις, η κοινωνία είναι λιγότερο ανοικτή στην αποδοχή της γυναίκας επιχειρηματία, τουλάχιστον στο αρχικό χρονικό διάστημα λειτουργίας της επιχείρησης, βλέποντας μπροστά της έναν εν δυνάμει αποτυχημένο επιχειρηματία και η προβολή των προτύπων των επιτυχημένων γυναικών επιχειρηματιών βρίσκεται ακόμη στα σπάργανα. Η προσωπική ιδιοκτησία και η περιουσία των γυναικών είναι ως επί το πλείστον περιορισμένη και οι ίδιες είναι απρόθυμες, εφόσον δεν έχουν ψυχολογική στήριξη και την στοιχειώδη ενθάρρυνση της κοινωνίας να υποθηκεύσουν την οικογενειακή τους περιουσία για να χρηματοδοτήσουν μια επιχειρηματική τους ιδέα. Έτσι, η ανατροπή των προαναφερόμενων στερεοτύπων και αντιλήψεων χρόνων, θα είναι ένα μεγάλο όφελος για την ελληνική και γενικώς οπισθοδρομική ελληνική κοινωνία. (Γιδαράκου, 2007)

Γυναικεία επιχειρηματικότητα στον αγροτικό τομέα και ισότητα των φύλων

Μια επιπλέον σημαντική διάσταση του ζητήματος της γυναικείας επιχειρηματικότητας στη γεωργία και στον αγροτικό τομέα γενικότερα είναι το μέγεθος των εκμεταλλεύσεων στις οποίες φέρονται ως ιδιοκτήτριες ή γενικότερα αρχηγοί γυναίκες. Το μέσο μέγεθος των εκτάσεων, είτε σε φυσικό, είτε σε οικονομικό μέγεθος, είναι αρκετά μικρότερο από το αντίστοιχο στο οποίο φαίνονται ιδιοκτήτες ή

αρχηγοί οι άνδρες. Η παρουσία των γυναικών στις μικρές εκμεταλλεύσεις, παραδοσιακά, ήταν αυτή των εργατριών σε χειρωνακτικές και περισσότερο λεπτολογικές από άποψη επιμέλειας εργασίες, όπως η συλλογή καρπών, η φύτευση των κηπευτικών και άλλες αντίστοιχες γυναικείες εργασίες, χωρίς την απαίτηση ιδιαίτερων σωματικών και μυϊκών προσόντων. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει εντέλει τον άνισο καταμερισμό της γεωργικής εργασίας με βάση το φύλο, αντίληψη η οποία με την εδραίωση της γυναικείας επιχειρηματικότητας αλλάζει και στρέφεται προς την ίση κατανομή των εργασιών και των ιδιοκτησιών. Σημαντική προς αυτήν την κατεύθυνση ήταν η προσφορά του ΟΓΑ στην εξέλιξη των αγροτισσών. Συγκεκριμένα, ο Οργανισμός Γεωργικών Ασφαλίσεων καλύπτει πλέον την ασφάλιση των εργαζομένων καθώς έχει εισηγηθεί έναν αριθμό σημαντικών διατάξεων, με στόχο την εξάλειψη των προβλημάτων που δημιουργούνται από την προαιρετική ασφάλιση στον κλάδο της κύριας ασφάλισης του ενός από τους δύο συζύγους που εργάζονται στην οικογενειακή εκμετάλλευση. Επειδή ο ένας από τους δύο συζύγους είχε δικαίωμα να εξαιρεθεί από τις εισφορές της κύριας ασφάλισης, ύστερα από κοινή του δήλωση και συναίνεση και των δύο πλευρών, σύμφωνα με την εν λόγω διάταξη λειτουργούσε κατά κανόνα σε βάρος των γυναικών, κυρίως για οικονομικούς λόγους, οι οποίοι όμως μακροπρόθεσμα δημιουργούσαν γυναικείες ομάδες πληθυσμού στην τρίτη ηλικία, να μην λαμβάνουν σύνταξη, αν και είχαν εργασθεί εξίσου στην ζωή τους με τον αγρότη σύζυγό τους. Σήμερα, είναι υποχρεωτική η ασφάλιση και για τους δύο συζύγους. Νομοθετικές επίσης ρυθμίσεις που διέπουν ζητήματα κοινωνικής πρόνοιας για τις εργαζόμενες γυναίκες σε τομείς εκτός γεωργίας έχουν επεκταθεί και στις αγρότισσες, όπως επιδόματα εγκυμοσύνης, λοχείας, τοκετού και άλλα, γεγονός που πλέον δεν αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα

για μια νέα γυναίκα να απασχοληθεί και να ασφαλιστεί στον αγροτικό τομέα.
(Αναγνώστου - Δεδούλη & Γαληνού , 2008)

Δημόσιες και ιδιωτικές πρωτοβουλίες ενίσχυσης της γυναικείας και νεανικής επιχειρηματικότητας στον αγροτικό τομέα

- Η Περιφέρεια Αττικής παρέχει δωρεάν σεμινάρια για την αγροτική επιχειρηματικότητα, λόγω της παρατεταμένης οικονομικής κρίσης και της γενικότερης στροφής προς τον πρωτογενή τομέα, κυρίως από νέους ανθρώπους. Η ενασχόληση αυτή αποτελεί μια σημαντική επαγγελματική διέξοδο, η οποία εξασφαλίζει την αναβάθμιση και την ανάπτυξη του πρωτογενούς τομέα, καθώς και την τόνωση τόσο των τοπικών οικονομιών, όσο και της εθνικής οικονομίας. (Περιφέρεια Αττικής, 2015)
- Για τους νέους που διαθέτουν ανεκμετάλλευτη γη και θέλουν να την αξιοποιήσουν, απασχολούμενοι με τη γεωργία και δεν διαθέτουν την τεχνογνωσία, δημιουργήθηκε το *xorafaki.gr* για να βοηθήσει από την καλλιέργεια, έως την παραγωγή, τη διάθεση, την τυποποίηση και την εξαγωγή των προϊόντων. Πρόκειται για μια onlineσυμβουλευτική υπηρεσία. (Χωραφάκι,2015)

Επιδοτούμενα προγράμματα νεανικής και γυναικείας επιχειρηματικότητας στον αγροτικό τομέα

Ένα από τα κυριότερα και μεγαλύτερα εμπόδια που πρέπει να υπερκεράσει η γυναίκα όταν αποφασίζει να γίνει επιχειρηματίας, όπως προκύπτει και από σχετική έρευνα της Κεντρικής Ένωσης Επιμελητηρίων Ελλάδας είναι:

- η εξεύρεση κεφαλαίων για χρηματοδότηση,
- η έλλειψη οικιακής βοήθειας,
- οι οικογενειακές υποχρεώσεις και
- ο ανελαστικός χρόνος εργασίας.

Έτσι, σχεδόν το 50% των γυναικών που ενδιαφέρονται να δραστηριοποιηθούν επιχειρηματικά, αντιμετωπίζουν από την πρώτη στιγμή προβλήματα οικονομικής φύσης. Οικονομικά είναι και τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει μια γυναικεία επιχείρηση που ήδη λειτουργεί, και πιο συγκεκριμένα προβλήματα ρευστότητας. (Κεντρική Ένωση Επιμελητηρίων Ελλάδος, , 2015)

Οι κύριες πηγές χρηματοδότησης είναι:

- Προσωπικά κεφάλαια
- Οικογένεια και φίλοι
- Τραπεζικός Δανεισμός: Για παράδειγμα, έχοντας ως στόχο την ενίσχυση της αγροτικής επιχειρηματικότητας για νέους, ο Όμιλος της Τράπεζας Πειραιώς ανέλαβε

και υλοποιεί ένα πρόγραμμα που απευθύνεται σε νέους κάτω των 35 ετών, οι οποίοι επιθυμούν να αναπτύξουν επιχειρηματική δραστηριότητα στον αγροτικό τομέα, υιοθετώντας πρακτικές υπεύθυνης γεωργίας και βιώσιμης επιχειρηματικότητας. Τον Μάιο του 2013, η Τράπεζα ανακοίνωσε το Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Ανάπτυξης της Αγροτικής Επιχειρηματικότητας για Νέους διαθέτοντας στους συμμετέχοντες όλα τα απαραίτητα εργαλεία για να αναπτύξουν την αγροτική τους επιχείρηση. Το Πρόγραμμα παρέχει στους συμμετέχοντες γεωργική γη – συνολικά 5.000 στρεμμάτων- την απαραίτητη αγροτική και επιχειρηματική εκπαίδευση, τη χρηματοδότηση της εγκατάστασης καθώς και την εξασφάλιση της διάθεσης της παραγωγής για τα τρία πρώτα χρόνια παραγωγής. Επιπλέον, περιλαμβάνει συμβουλευτική σε γεωπονικά και οικονομικά θέματα. Το Πρόγραμμα υλοποιείται από το Κέντρο Βιώσιμης Επιχειρηματικότητας Εξέλιξη Α.Ε., μέλος του Ομίλου της Τράπεζας Πειραιώς και πιστοποιημένο Κέντρο Δια Βίου Μάθησης, που σχεδιάζει και υλοποιεί καινοτόμα εκπαιδευτικά προγράμματα και παρέχει συμβουλευτικές υπηρεσίες στους αναδυόμενους τομείς της αγροτικής και πράσινης οικονομίας. (Τράπεζα Πειραιώς, 2015)

• **Ανεπίσημα επιχειρηματικά κεφάλαια:**

→ **Επιχειρηματικοί Άγγελοι (BusinessAngels)** : Πρόκειται για μια υπηρεσία του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Αθηνών (Ε.Β.Ε.Α.), το Δίκτυο Επιχειρηματικών Αγγέλων (Δ.Ε.Α.-Ε.Β.Ε.Α.). Το Δ.Ε.Α.-Ε.Β.Ε.Α. αποτελεί μια νέα μορφή ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας για τα Ελληνικά δεδομένα, γεφυρώνοντας το χάσμα μεταξύ των ιδιωτικών επενδυτικών κεφαλαίων και των επενδυτικών προτάσεων για νέες ή και καινοτόμες επιχειρήσεις. Περιλαμβάνεις τρεις διαστάσεις. Η πρώτη διάσταση αναφέρεται στην εξεύρεση ΕΑ στην Αττική αλλά και γενικότερα σε όλη τη χώρα, οι οποίοι θα αποτελέσουν το βασικό σκέλος του δικτύου, που κυρίως

είναι έμπειροι ιδιώτες με επιτυχία στον επιχειρηματικό στίβο οι οποίοι θα επενδύσουν σε νέες και καινοτόμες επιχειρήσεις και ιδέες. Η δεύτερη διάσταση είναι η σύνδεση του ΔΕΑ-ΕΒΕΑ με καινοτόμους επιχειρηματίες, ερευνητικά ινστιτούτα και επιχειρήσεις οι οποίοι θα υποβάλουν επενδυτικές προτάσεις προς χρηματοδότηση από τους ΕΑ. Η τρίτη διάσταση αναφέρεται κυρίως στον οργανωτικό τομέα, βάσει του οποίου θα λειτουργήσει το ΔΕΑ-ΕΒΕΑ.(Δίκτυο Επιχειρηματικών Αγγέλων, 2015)

Επίσημα επιχειρηματικά κεφάλαια:

→ Κεφάλαια επιχειρηματικών συμμετοχών (Venture Capital) :Τα κεφάλαια επιχειρηματικών συμμετοχών ή καινοτόμα κεφάλαια ή κεφάλαια επιχειρηματικού κινδύνου είναι ένας τρόπος επένδυσης σε μικρές επιχειρήσεις που ιδρύθηκαν σχετικά πρόσφατα ή και μεγαλύτερες, που βρίσκονται σε ένα πιο ώριμο στάδιο. Venturecapitalfund είναι το συνολικό επενδυτικό κεφάλαιο, συνήθως από μία ομάδα επενδυτών (partnership), των οποίων, οι αποφάσεις, ενέχουν μεγάλο κίνδυνο. Οι ετερόρρυθμοι εταίροι(limitedpartners) είναι τα άτομα ή οι οργανισμοί που χρηματοδοτούν VC funds. Οι ομόρρυθμοι εταίροι(generalpartners) είναι οι venturecapitalists που διαχειρίζονται αυτά τα funds και κάνουν τις επενδύσεις.Οι εταιρίες που επιζητούν venturecapitals ενέχουν μεγάλο κίνδυνο και τα κεφάλαια αυτά είναι η μόνη τους δυνατότητα για χρηματοδότηση, αφού, λόγω του κινδύνου αυτού δεν μπορούν να χρηματοδοτηθούν από «παραδοσιακές» πηγές, όπως τα δάνεια από τράπεζες. Οι εταιρίες που επιλέγονται, είναι κυρίως οι επιχειρήσεις που έχουν προοπτικές ανάπτυξης μεγαλύτερες από τα κανονικά επίπεδα. Κατά μέσο όρο 1 στις 200 προτάσεις γίνεται αποδεκτή από τους venturecapitalists, οι οποίοι αναμένουν ότι μόνο 1-2 στις 10 επενδύσεις του χαρτοφυλακίου τους θα έχουν την επιθυμητή

απόδοση και θα αναπληρώσουν τις ζημιές από τις υπόλοιπες «λανθασμένες» επενδύσεις. (wikipedia, 2015)

- Κοινοτικά Προγράμματα της Ε.Ε

Στα πλαίσια αυτά, συντάχθηκαν και αναπτύχθηκαν διάφορα προγράμματα για νέες σε ηλικία γυναίκες επιχειρηματίες που επιθυμούν να ασχοληθούν με τον αγροτικό τομέα. Κάποια εξ αυτών είναι τα ακόλουθα:

- **Πρόγραμμα «νέων αγροτών»** ονομάστηκε ένα πρόγραμμα της Αγροτικής Ανάπτυξης της Ελλάδας για την περίοδο 2007–2013, το οποίο επιδότησε την έναρξη αγροτικής δραστηριότητας νέων ανδρών και γυναικών, μέσω του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης. Το πρόγραμμα «νέοι αγρότες 2009» απευθύνεται σε νέους ανθρώπους ηλικίας 18–40 ετών που αποφασίζουν να εγκατασταθούν στη γεωργία για πρώτη φορά και να δημιουργήσουν τη δική τους εκμετάλλευση σε κλάδο που θα επιλέξουν (φυτική παραγωγή, ζωική παραγωγή, μελισσοκομία, εκτροφή σαλιγκαριών κτλ.). Οι «νέοι αγρότες» ενισχύονται από μια σειρά ευνοϊκών μέτρων και αφού δημιουργήσουν την εκμετάλλευσή τους, δεσμεύονται παράλληλα να υλοποιήσουν συγκεκριμένους στόχους εντός τριετίας προκειμένου να μπορούν να θεωρηθούν κατά κύριο επάγγελμα γεωργοί.

Προϋποθέσεις για ένταξη στο πρόγραμμα «νέοι αγρότες 2009»

- Ηλικία 18 – 40 ετών
- Μόνιμη κατοικία σε δήμο <100.000 κατοίκων
- Μέγεθος εκμετάλλευσης (υφιστάμενη κατάσταση) > 0,5 ΜΑΕ (Μονάδα Ανθρώπινης Εργασίας, 1 Μ.Α.Ε. = 1750 ώρες απασχόλησης ανά έτος)

- Οικογενειακό εισόδημα < 22.500€ (μ.ο. 3ετίας)
  - Ατομικό εξωγεωργικό εισόδημα <15.000€ (μ.ο. 3ετίας)
  - Ο-η σύζυγος ΔΕΝ είναι κατά κύριο επάγγελμα γεωργός
  - Πρώτη εγκατάσταση στη γεωργία το πολύ 14 μήνες πριν την ένταξη στο πρόγραμμα
- Ύψος Ενίσχυσης

Το ύψος της οικονομικής ενίσχυσης του προγράμματος για κάθε «νέο αγρότη» εξαρτάται από την περιοχή εγκατάστασης, την παραγωγική κατεύθυνση της εκμετάλλευσης και το μελλοντικό της μέγεθος. Για τις περισσότερες περιπτώσεις η επιδότηση είναι ως 20.000 ευρώ.

Οφέλη από την ένταξη στο πρόγραμμα «νέοι αγρότες»:

- Δυνατότητα ένταξης με ευνοϊκούς όρους σε επενδυτικά και αγροπεριβαλλοντικά προγράμματα
- Δυνατότητα ένταξης σε προγράμματα επιδότησης πρώτης κατοικίας και αγοράς γης με άτοκο δάνειο
- Προτεραιότητα στην αίτηση χορήγησης δικαιωμάτων ενιαίας ενίσχυσης
- Υψηλότερα ποσοστά επιδότησης για επενδύσεις (σχέδια βελτίωσης)
- Επιπλέον μοριοδότηση σε όλα τα επιδοτούμενα προγράμματα
- Ασφάλιση στον ΟΓΑ

Δεσμεύσεις και υποχρεώσεις για τους «νέους αγρότες»

- Διατήρηση ιδιότητας κατά κύριο επάγγελμα γεωργού για 10 έτη
- Διατήρηση του μεγέθους της εκμετάλλευσης όπως έχει προβλεφθεί για την μελλοντική κατάσταση
- Τήρηση της πολλαπλής συμμόρφωσης και των ισχυόντων προτύπων (Εθνική και Κοινοτική νομοθεσία)
- Ασφάλιση στον ΟΓΑ (εντός 3ετίας)

- Σεμινάρια κατάρτισης 150 ωρών (εντός 3ετίας)
- Διατήρηση ιδιότητας κατά κύριο επάγγελμα γεωργού για 10 έτη
- Μόνιμη κατοικία στον τόπο εγκατάστασης για 10 έτη
- Δήλωση ΟΣΔΕ, φορολογική δήλωση και τήρηση Απλής λογιστικής για 10 έτη (Αγροσύμβουλος, 2009)

- **Μέτρο 19: Στρατηγικές Τοπικής Ανάπτυξης με την Πρωτοβουλία των Τοπικών Κοινοτήτων (Community Led Local Development, CLLD).**

Το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης & Τροφίμων προχώρησε σε διαβούλευση για το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης της Προγραμματικής Περιόδου 2014-2020. Στη διαβούλευση αυτή παρουσιάζονται:

- α) η εθνική στρατηγική Αγροτικής Ανάπτυξης,
  - β) η ανάλυση των πλεονεκτημάτων, των αδυναμιών, των ευκαιριών και των απειλών (SWOT) και ο προσδιορισμός των αναγκών της εθνικής Αγροτικής Ανάπτυξης και
  - γ) τα μέτρα/δράσεις που θα περιλαμβάνονται στο Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης.
- Αναφορικά με τα υπό διαβούλευση μέτρα/δράσεις του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης, προκύπτει το Μέτρο 19 με τίτλο «Τοπική Ανάπτυξη με Πρωτοβουλία των Τοπικών Κοινοτήτων» (CLLD) (μετεξέλιξη της δράσης LEADER).

Περιγραφή των υπομέτρων του Μέτρου 19

Η Τοπική Ανάπτυξη με Πρωτοβουλία των Τοπικών Κοινοτήτων (CLLD, Μέτρο 19), βασισμένη στην προσέγγιση LEADER, είναι μια μέθοδος σχεδιασμού και υλοποίησης τοπικών ολοκληρωμένων αναπτυξιακών στρατηγικών, με τη συμμετοχή των εταίρων σε τοπικό επίπεδο, συμπεριλαμβανομένης της κοινωνίας των πολιτών, των τοπικών οικονομικών και κοινωνικών φορέων, προκειμένου να αντιμετωπισθούν αποτελεσματικά οι οικονομικές, κοινωνικές, περιβαλλοντικές και δημογραφικές

προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι αγροτικές περιοχές. Το Μέτρο 19 περιλαμβάνει 4 υπομέτρα όπως αναφέρονται παρακάτω:

- Υπομέτρο 19.1: Στήριξη για την προετοιμασία στρατηγικής της τοπικής ανάπτυξης.
- Υπομέτρο 19.2: Στήριξη για την υλοποίηση δράσεων της τοπικής στρατηγική ανάπτυξης.
- Υπομέτρο 19.3: Στήριξη για την προπαρασκευή και την υλοποίηση της συνεργασίας (διακρατική και διατοπική).
- Υπομέτρο 19.4: Στήριξη για τις λειτουργικές δαπάνες και την εμφύχωση.

Υπομέτρο 19.1 Στήριξη για την προετοιμασία στρατηγικής της τοπικής ανάπτυξης

Το παρόν υπομέτρο αφορά στην προπαρασκευή των τοπικών στρατηγικών και την ενδυνάμωση των τοπικών φορέων προκειμένου να καταρτίσουν τοπικές αναπτυξιακές στρατηγικές. Ειδικότερα, αφορά στον «από κάτω προς τα επάνω» σχεδιασμό για την υλοποίηση των τοπικών στρατηγικών, συμπεριλαμβανομένων της κινητοποίησης–δικτύωσης–συμμετοχής των τοπικών φορέων. Σκοπός είναι η προετοιμασία και κατάρτιση υψηλής ποιότητας τοπικών στρατηγικών, με στοχευμένες δράσεις για τις οποίες θα τεκμηριώνεται η αναγκαιότητά τους και η προστιθέμενη αξία τους, τηρώντας παράλληλα τις «προδιαγραφές» της συμμετοχής των τοπικών κοινωνιών ως προς την εκπόνησή της.

Δικαιούχοι για την προπαρασκευαστική περίοδο είναι οι υφιστάμενες ή νέες Ομάδες Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ).

Επιλέξιμες είναι οι δαπάνες άυλου χαρακτήρα όπως:

- κατάρτιση για τοπικούς φορείς (μέλη ή διοίκηση δημοσίων ή ιδιωτικών συλλογικών φορέων που εκπροσωπούν τις τοπικές κοινωνίες),

- δραστηριότητες που συνδέονται με την εκπόνηση της τοπικής στρατηγικής όπως η διαβούλευση με τους τοπικούς δρώντες, συμπεριλαμβανομένων μελετών της οικείας περιοχής, σχετικών συμβουλευτικών υπηρεσιών, διαβουλεύσεις με τα ενδιαφερόμενα μέλη,
- δραστηριότητες σχετικά με τη λειτουργία και τη διοίκηση της ΟΤΔ που υποβάλλει αίτηση για προπαρασκευαστική υποστήριξη με σκοπό την προετοιμασία της τοπικής στρατηγικής (π.χ. ομάδα έργου, εμπλεκόμενα στελέχη),
- υποστήριξη για μικρά πιλοτικά έργα (άυλες ενέργειες όπως μελέτες και υποστήριξη εφαρμογής) που δρουν συνδυαστικά ή / και προσθετικά με το σχεδιαζόμενο τοπικό πρόγραμμα.

Μέσω όλων των εφαρμοζόμενων δράσεων για την υποστήριξη του τοπικού σχεδιασμού, έμφαση θα δοθεί στην απόκτηση εργαλείων, τεχνογνωσίας και ικανοτήτων τόσο «οριζοντίων» (π.χ. εμπύχωση) όσο και «τομεακών» (όπως περιεχόμενο τοπικών στρατηγικών π.χ. κοινωνική διάσταση, καινοτομία, δικτύωση, περιβάλλον).

Χρονικά η επιλεξιμότητα των δράσεων ξεκινά από την ημερομηνία έκδοσης της σχετικής προκήρυξης έως και την ημερομηνία υποβολής του σχεδίου του τοπικού προγράμματος από την Ομάδα Τοπικής Δράσης, και το αργότερο μέχρι 31-12-2017, ημερομηνία κατά την οποία θα πρέπει να έχει ολοκληρωθεί η διαδικασία.

Το ποσοστό ενίσχυσης καθορίζεται σε 100%. Το σχετικό ποσό θα καλύπτει δαπάνες ανά εταιρικό σχήμα για το σύνολο των δράσεων, χωρίς να αποκλείεται η χρήση τυποποιημένων ειδών κόστους για ορισμένες κατηγορίες δραστηριοτήτων και δαπανών, το ανώτερο μέχρι του ποσού των 200.000€ και δεν θα καλύπτει δαπάνες που λαμβάνουν χρηματοδότηση από το ΠΑΑ της περιόδου 2007-2013.

Υπομέτρο 19.2 Στήριξη για την υλοποίηση δράσεων υπό την τοπική στρατηγική ανάπτυξης

Δράση 19.2.1: Παρεμβάσεις δημόσιου χαρακτήρα για τον τοπικό πληθυσμό

Στην παρούσα δράση εντάσσονται έργα υποδομών αλλά και «άυλου» χαρακτήρα, με σκοπό την τοπική ανάπτυξη των περιοχών εφαρμογής του Μέτρου 19. Στο πλαίσιο της δράσης μπορούν να ενταχθούν ενδεικτικά τα παρακάτω έργα:

- Βελτίωση (συμπεριλαμβανομένης της ενεργειακής αναβάθμισης), αποκατάσταση και επέκταση δημόσιων κτηρίων με σκοπό την αξιοποίηση τους προς όφελος των πολιτών.
- Διατήρηση, αποκατάσταση και αναβάθμιση πολιτιστικών χαρακτηριστικών της υπαίθρου.
- Λοιπά έργα υποδομών για την εξυπηρέτηση του τοπικού πληθυσμού.
- Ανάπτυξη βασικών υπηρεσιών για τον τοπικό πληθυσμό.
- Έργα δημιουργίας, ανάπτυξης ή βελτίωσης υποδομών και υπηρεσιών αναψυχής, πολιτισμού για την αύξηση της ελκυστικότητας της περιοχής.
- Ενέργειες προβολής που συνδέονται με τον πολιτισμό ή / και το φυσικό περιβάλλον.
- Διατήρηση, αποκατάσταση και αναβάθμιση υποβαθμισμένων περιβαλλοντικά περιοχών ή περιοχών με ιδιαίτερη φυσική αξία, καθώς και περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση του τοπικού πληθυσμού.

Δικαιούχοι είναι ΟΤΑ Α΄ βαθμού και φορείς τους, ιδιωτικοί φορείς μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα με καταστατικό σκοπό την υλοποίηση αντίστοιχων έργων δημόσιου χαρακτήρα, για έργα που θα αφορούν υπο-ενότητες τους (δημοτικά διαμερίσματα, κοινότητες) εντός αγροτικών περιοχών όπως ορίζονται στο ΠΑΑ,

καθώς και φυσικά ή νομικά πρόσωπα των οποίων η επιλεξιμότητα θα εξειδικευτεί στις προσκλήσεις των αντίστοιχων μέτρων.

Ενδεικτικά οι επιλέξιμες δαπάνες είναι οι ακόλουθες:

- κατασκευές – διαμορφώσεις κτηρίων & χώρων & εγκαταστάσεων, αγορά μηχανολογικού & λοιπού εξοπλισμού,
- σχετικές μελέτες, έντυπα, πληροφοριακό υλικό (έντυπο ή ηλεκτρονικό), διαφημιστικές ενέργειες.

Δεν αποτελούν επιλέξιμες δαπάνες η αγορά μεταφορικών μέσων, οι λειτουργικές δαπάνες των υποδομών, η χρηματοδοτική μίσθωση εξοπλισμού/παγίων εκτός αν με την ολοκλήρωση του επενδυτικού σχεδίου η κυριότητα τους περιέλθει στην κυριότητα του φορέα της επένδυσης, ο Φ.Π.Α. εκτός της περίπτωσης που δεν είναι ανακτήσιμος δυνάμει της εθνικής νομοθεσίας.

Ο συνολικός προϋπολογισμός των ενισχυόμενων παρεμβάσεων μπορεί να ανέλθει μέχρι 500.000 €. Για τα έργα τα οποία αφορούν άυλες ενέργειες ο συνολικός προϋπολογισμός δεν μπορεί να υπερβαίνει το ποσό των 50.000 €. Οι παρεμβάσεις δεν αφορούν κρατική ενίσχυση και το ποσοστό επιχορήγησης ανέρχεται στο 100% του συνολικού προϋπολογισμού.

Δράση 19.2.2: Επενδύσεις ιδιωτικού χαρακτήρα

Στην παρούσα δράση εντάσσονται επενδύσεις του δευτερογενή και τριτογενή τομέα της οικονομίας με σκοπό τη στήριξη της τοπικής οικονομίας και της επιχειρηματικότητας. Στο πλαίσιο της δράσης μπορούν να ενταχθούν ενδεικτικά τα παρακάτω έργα:

- Ενθάρρυνση τουριστικών δραστηριοτήτων.
- Στήριξη της δημιουργίας, εκσυγχρονισμού και επέκτασης ΜΜΕ
- Διαφοροποίηση προς μη γεωργικές δραστηριότητες.

- Αύξηση της προστιθέμενης αξίας των γεωργικών και δασοκομικών προϊόντων.
- Ενέργειες συνεργασίας και δικτύωσης.
- Ενίσχυση καινοτόμων ενεργειών ή / και επιχειρήσεων

Δικαιούχοι είναι φυσικά ή νομικά πρόσωπα των οποίων η επιλεξιμότητα θα εξειδικευτεί στις προσκλήσεις των αντίστοιχων μέτρων.

Ενδεικτικά οι επιλέξιμες δαπάνες είναι οι ακόλουθες:

- κατασκευές – διαμορφώσεις κτηρίων & χώρων & εγκαταστάσεων, αγορά μηχανολογικού & λοιπού εξοπλισμού,
- σχετικές μελέτες, έντυπα, πληροφοριακό υλικό (έντυπο ή ηλεκτρονικό), διαφημιστικές ενέργειες

Δεν αποτελούν επιλέξιμες δαπάνες η αγορά μεταφορικών μέσων, οι λειτουργικές δαπάνες των υποδομών, η χρηματοδοτική μίσθωση εξοπλισμού/παγίων εκτός αν με την ολοκλήρωση του επενδυτικού σχεδίου η κυριότητα τους περιέλθει στην κυριότητα του φορέα της επένδυσης, ο Φ.Π.Α. εκτός της περίπτωσης που δεν είναι ανακτήσιμος δυνάμει της εθνικής νομοθεσίας.

Ο συνολικός προϋπολογισμός των ενισχυόμενων παρεμβάσεων μπορεί να ανέλθει μέχρι 600.000 € για έργα υποδομής και 100.000 € για άυλα έργα. Ειδικότερα, για επενδύσεις μεταποίησης, εμπορίας και / ή ανάπτυξης γεωργικών προϊόντων συνολικός προϋπολογισμός μπορεί να ανέλθει μέχρι 300.000 €.

Υπομέτρο 19.3 Στήριξη για την προπαρασκευή και την υλοποίηση της συνεργασίας (διακρατική και διατοπική)

Στο υπο-μέτρο περιλαμβάνονται οι απαιτούμενες ενέργειες και διαδικασίες που στοχεύουν στην ενίσχυση της συνεργασίας και δικτύωσης μεταξύ περιοχών προκειμένου να αναπτυχθούν νέοι τρόποι και διαδικασίες για την αντιμετώπιση

προβλημάτων των επιλεγμένων αγροτικών περιοχών. Οι διατοπικές / διακρατικές συνεργασίες θα στοχεύουν στην ενίσχυση της καινοτομίας και των καινοτόμων παρεμβάσεων για την ανάδειξη της τοπικής ταυτότητας, τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, στην εισαγωγή πρακτικών για την αειφόρο ανάπτυξη της περιοχής, στην ενίσχυση δράσεων για την αντιμετώπιση της φτώχειας, των κοινωνικών ανισοτήτων και της κοινωνικής απομόνωσης, καθώς και στην περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας και θα πρέπει να συνάδουν με τις τοπικές αναπτυξιακές στρατηγικές των περιοχών παρέμβασης των εταίρων.

Δικαιούχοι μπορούν να είναι οι ΟΤΔ που υλοποιούν τις στρατηγικές τοπικής ανάπτυξης με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων. Στα σχέδια συνεργασίας, απαιτείται ο ορισμός ενός εκ των εταίρων ως συντονιστή. Το ρόλο του συντονιστή μπορεί να τον αναλάβει μόνο ΟΤΔ, η οποία υλοποιεί στρατηγική τοπικής ανάπτυξης στο πλαίσιο του παρόντος μέτρου. Επίσης στα σχέδια συνεργασίας μπορούν να μετέχουν, ως μέλη και χωρίς συντονιστικό ρόλο, φορείς που εξυπηρετούν συμφέροντα του Δημοσίου ή συλλογικά συμφέροντα του ιδιωτικού τομέα, οι οποίοι δραστηριοποιούνται στην περιοχή παρέμβασης των τοπικών προγραμμάτων, και από το καταστατικό τους προκύπτει η δυνατότητα υλοποίησης των προτεινόμενων ενεργειών.

Επιλέξιμες θεωρούνται οι ενέργειες και οι αντίστοιχες δαπάνες που αφορούν την προετοιμασία του σχεδίου, καθώς και την υλοποίηση των δράσεων που περιγράφονται στο σχέδιο.

Ένταση ενίσχυσης καθορίζεται σε 100% για την προπαρασκευαστική φάση και μέχρι 90% για την φάση υλοποίησης του σχεδίου συνεργασίας. Ο προϋπολογισμός της προπαρασκευαστικής φάσης δεν μπορεί να υπερβαίνει τις 50.000 €.

Υπομέτρο 19.4 Στήριξη για τις λειτουργικές δαπάνες και την εμπύχωση

Στο παρόν υπο-μέτρο περιλαμβάνονται οι απαιτούμενες ενέργειες και διαδικασίες που στοχεύουν στη στήριξη των Ομάδων Τοπικής Δράσης, οι οποίες επιλέγονται για την υλοποίηση προγράμματος τοπικής αναπτυξιακής στρατηγικής σε αγροτικές περιοχές με ολοκληρωμένο και πολυτομεακό χαρακτήρα.

Όλες οι εφαρμοζόμενες δράσεις πρέπει να συνεισφέρουν στην απόκτηση εργαλείων, τεχνογνωσίας, προσωπικού και ικανοτήτων ώστε να επιτελούνται αποτελεσματικά και επιτυχώς οι «οριζόντιες λειτουργίες» και «τα βασικά καθήκοντα» από τις ΟΤΔ.

Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί ως προς:

- Την υποστήριξη και εμπύχωση των εν δυνάμει δικαιούχων δράσεων των τοπικών προγραμμάτων.
- Την υποστήριξη των δικαιούχων δράσεων των τοπικών προγραμμάτων.
- Τον έλεγχο, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση της εφαρμογής των δράσεων και των προγραμμάτων.

Η αποτελεσματική και υψηλής ποιότητας λειτουργία των ΟΤΔ έχει διττή στόχευση:

α) βελτίωση της πρόσβασης των τοπικών κοινωνιών, φορέων και επιχειρηματιών σε πληροφόρηση και β) συνεπής εφαρμογή της τοπικής στρατηγικής ή/και έγκαιρη αναπροσαρμογή της σύμφωνα με τις εξελίξεις των τοπικών συνθηκών.

Δικαιούχοι είναι οι ΟΤΔ που υλοποιούν τις στρατηγικές τοπικής ανάπτυξης με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων.

Οι επιλέξιμες δαπάνες του υπομέτρου είναι οι δαπάνες που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο υλοποίησης του τοπικού προγράμματος και σχετίζονται με τα ακόλουθα:

- τη στελέχωση, τις μετακινήσεις, τα λειτουργικά έξοδα που συνδέονται με τη διαχείριση της υλοποίησης της στρατηγικής τοπικής ανάπτυξης,
- τον εξοπλισμό και την μηχανοργάνωση των ΟΤΔ,

- την εκπόνηση μελετών και εν γένει παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών ή άλλης εξωτερικής εμπειρογνωμοσύνης σχετικών με το τοπικό πρόγραμμα,
- τις ενέργειες πληροφόρησης για την περιοχή παρέμβασης και την τοπική αναπτυξιακή στρατηγική, τις ενέργειες εμπύχωσης, τη διοργάνωση εκδηλώσεων προβολής του τοπικού προγράμματος,
- τις ενέργειες επιμόρφωσης των στελεχών των ΟΤΑ αλλά και των εκπροσώπων των φορέων που συνδέονται άμεσα με την υλοποίηση του προγράμματος.

Το ποσοστό ενίσχυσης είναι 100% των επιλέξιμων δαπανών. Η υποστήριξη στο πλαίσιο του παρόντος υπο-μέτρου δεν μπορεί να υπερβεί το 25% της συνολικής δημόσιας δαπάνης που πραγματοποιείται στο πλαίσιο της στρατηγικής τοπικής ανάπτυξης με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων. Το 5% του συνολικού προϋπολογισμού του υπο-μέτρου θα πρέπει να αφορά δραστηριότητες εμπύχωσης του τοπικού πληθυσμού (Μπαγινέτας, 2015).

Τέλος, το Υπουργείο Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας δημοσίευσε το σύμφωνο εταιρικής σχέσης, «Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης – ΕΣΠΑ 2014-2020». Σε αυτό παρατίθεται η ακόλουθη σχετική παράγραφος:

1.1.1.3 ΘΣ 3: Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των μικρομεσαίων επιχειρήσεων συμπεριλαμβανομένων και αυτών του γεωργικού τομέα (για το ΕΓΤΑΑ) και του τομέα της αλιείας και της υδατοκαλλιέργειας (για το ΕΤΘΑ)

Η συντριπτική πλειοψηφία των ελληνικών επιχειρήσεων εντάσσεται στην κατηγορία των πολύ μικρών επιχειρήσεων (0-9 εργαζόμενοι). Χαρακτηριστικά αναφέρεται ο τομέας της βιομηχανίας όπου στην Ελλάδα το 30% των απασχολούμενων εργάζεται σε πολύ μικρές επιχειρήσεις, όταν στην Γερμανία το αντίστοιχο ποσοστό είναι 5% και στην Πορτογαλία 20%. Τα προβλήματα ανταγωνιστικότητας των ελληνικών

μικρομεσαίων επιχειρήσεων πηγάζουν από παράγοντες, όπως η έλλειψη ρευστότητας και πρόσβασης σε κεφάλαια, η απουσία μερικών μεγάλων επιχειρήσεων με προσβάσεις στην παγκόσμια αγορά, οι περιορισμένες προσπάθειες και δυνατότητες διεθνοποίησής τους, η σημαντική υστέρηση στη χρήση βασικών τεχνολογιών γενικής εφαρμογής (keyenablingtechnologies), η αγορά στόχος που σε μεγάλο βαθμό συγκροτείται από το τελικό στάδιο κατανάλωσης, οι ανεπαρκείς δομές υποστήριξης της επιχειρηματικότητας, κάτι που έχει αντίκτυπο κυρίως στις πολύ μικρές και μικρές επιχειρήσεις, η ελλιπής, αποσπασματική ή συχνά ανύπαρκτη δικτύωσή τους. Κομβική αδυναμία αποτελεί η μη αξιοποίηση των ερευνητικών δομών και αποτελεσμάτων, η ελλιπής προώθηση της τεχνολογικής καινοτομίας, η ελλιπής χρήση συστημάτων βελτίωσης παραγωγικότητας, η χαμηλή εξωστρέφεια, και η μη συστηματική υποστήριξη νεοφυών επιχειρήσεων. Παράλληλα, υπάρχει σημαντικότερη ανάγκη απλοποίησης του επιχειρηματικού περιβάλλοντος σε όλους τους τομείς, όπως εξαγωγές, αδειοδοτήσεις, κλπ. Ειδικά ο αγροτικός τομέας, είναι διαπιστωμένο ότι δύναται να συμβάλει σημαντικά στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Σημαντική είναι η συμβολή του στις εξαγωγές. Η αξία των εξαγόμενων αγροτικών προϊόντων αυξάνει συνεχώς (σε τρέχουσες τιμές) φτάνοντας στο 2012 τα 3,6 δις ευρώ. Παράλληλα, ο αγροτικός τομέας είναι ο κύριος τροφοδότης της μεταποίησης τροφίμων, που είναι σήμερα ένας από τους σημαντικότερους κλάδους της ελληνικής μεταποιητικής βιομηχανίας και περιλαμβάνεται στους πέντε κλάδους με τον υψηλότερο πολλαπλασιαστή στην ελληνική οικονομία. Επίσης η γεωργική εκροή συνδέεται στενά με τους κλάδους των μεταφορών, του χονδρεμπορίου και του λιανικού εμπορίου. Από πλευράς εισροών, η γεωργία υποστηρίζει την εγχώρια χημική βιομηχανία λιπασμάτων και φυτο-προστατευτικών σκευασμάτων, παραγωγή σπόρων και εργαλειομηχανών. Αν και η συμμετοχή του αγροτικού τομέα στο σύνολο της

απασχόλησης υποδιπλασιάστηκε, αποτελεί μια σημαντική πηγή εργασίας στην περιφέρεια (2ος μεγαλύτερος εργοδότης μετά από το λιανεμπόριο και χονδρεμπόριο), καθώς και μια σημαντική πηγή μερικής απασχόλησης (λόγω πολλών μικρών γεωργικών εκμεταλλεύσεων). Η ανταγωνιστικότητα του πρωτογενούς τομέα εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό κι από τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, όπως το φυσικό και οικονομικό μέγεθος των γεωργικών εκμεταλλεύσεων (μέσο φυσικό μέγεθος στην Ελλάδα 4,8 εκτάρια ανά γεωργική εκμετάλλευση έναντι 14,3 εκτάρια στην ΕΕ-27 και μέσο οικονομικό μέγεθος ανά γεωργική εκμετάλλευση 9.266,8 €, ΕΕ-27 25.450,2 €), που καθιστά αναγκαία την αναδιάρθρωση των εκμεταλλεύσεων και την προώθηση μορφών συνεργασίας τους. Οι αγρότες είναι αναγκαίο να στραφούν στην επιχειρηματικότητα, μέσω της αύξησης των επενδύσεων για τον τεχνολογικό και εμπορικό εκσυγχρονισμό, την υιοθέτηση της χρήσης των ΤΠΕ, την υιοθέτηση των ΑΠΕ συμπεριλαμβανομένης της επεξεργασίας αποβλήτων και παραπροϊόντων, την αύξηση του βαθμού τυποποίησης και συσκευασίας των προϊόντων, τη στροφή στην παραγωγή ποιοτικών πιστοποιημένων γεωργικών προϊόντων (ΠΟΠ, ΠΓΕ, βιολογικά, κ.α.). Άλλωστε, η βιομηχανία τροφίμων ποτών και καπνού αποτελεί ήδη τον σημαντικότερο κλάδο του δευτερογενούς τομέα (20,4% της συνολικής ΑΠΑ) και παρουσιάζει σημαντικότερα περιθώρια περαιτέρω ανάπτυξης εάν στραφεί σε νέες αγορές και αξιοποιήσει περαιτέρω τα ελληνικά πιστοποιημένα προϊόντα. Για το λόγο αυτό, αποτελεί επιτακτική ανάγκη η στροφή προς ένα νέο πρότυπο ανάπτυξης του αγροδιατροφικού συστήματος, που θα βασίζεται κυρίως στην ανταμοιβή των συντελεστών παραγωγής από την αγορά. Ο τομέας της αλιείας θεωρείται σημαντικός για την ευρωπαϊκή και εθνική οικονομία κυρίως επειδή συμβάλλει στη διατήρηση της κοινωνικής και οικονομικής συνοχής μεγάλων παράκτιων & νησιωτικών περιοχών,

αλλά επιπλέον επειδή συμβάλλει ουσιαστικά στην εξασφάλιση ζωικών πρωτεϊνών υψηλής βιολογικής αξίας, αξιοποιεί τοπικούς πλουτοπαραγωγικούς πόρους, εξασφαλίζει θέσεις εργασίας και απασχολεί σημαντικό αριθμό ατόμων παράκτιων περιοχών. Ο αλιευτικός στόλος της χώρας εξακολουθεί να αντιμετωπίζει σημαντικά προβλήματα (πολλά και μικρά σκάφη, με χαμηλή ιπποδύναμη, μεγάλης ηλικίας, κλπ), στοιχείο που ενδυναμώνει την απαίτηση ενίσχυσης δράσεων που εξασφαλίζουν την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων του κλάδου. Ο κλάδος της υδατοκαλλιέργειας αποτελεί έναν από τους πλέον αναπτυσσόμενους τομείς της ελληνικής οικονομίας (ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης τα τελευταία χρόνια 3% και με 80% εξαγωγές), για τον οποίο υπάρχουν περαιτέρω δυνατότητες ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητάς του, αφ' ενός με διαφοροποίηση προς νέα είδη και παραγωγή ειδών με καλές προοπτικές εμπορίας, αφετέρου με βελτίωση της ποιότητας των παραγόμενων προϊόντων, πιστοποίησης και σήμανσής τους. Στο πλαίσιο ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας, ανάπτυξης βιώσιμων επιχειρήσεων και αξιοποίησης των αλιευτικών προϊόντων, διαπιστώνονται ανάγκες για τον εκσυγχρονισμό των μονάδων παραγωγής/μεταποίησης, πιστοποίησης και σήμανσης αλιευτικών προϊόντων, καθώς και ενεργειών-εκστρατειών προώθησης. Επίσης απαιτούνται παρεμβάσεις για τη δημιουργία νέου χωροταξικού σχεδίου για την ιχθυοκαλλιέργεια σε συνδυασμό με E&K καθώς και επιτάχυνση αδειοδοτήσεων. Για το σύνολο του αγρο-διατροφικού τομέα εμφανίζονται σημαντικές δυνατότητες ανάπτυξης ως προς: α) τη βελτίωση της εξαγωγικής δραστηριότητάς του και τη μείωση του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου, β) την αύξηση της παραγωγικότητάς του τόσο σε σχέση με την ορθολογικότερη χρήση των συντελεστών παραγωγής καθώς και την εισαγωγή καινοτομίας και αποτελεσμάτων εφαρμοσμένης έρευνας, όσο και με τη βελτίωση του ανθρώπινου δυναμικού, γ) τη δημιουργία αλλά και διατήρηση θέσεων εργασίας στις

αγροτικές και αλιευτικές / παράκτιες περιοχές δίνοντας έμφαση αφενός στη δημιουργία θέσεων αυτοαπασχόλησης για τους νέους στον αγροδιατροφικό τομέα και αφετέρου ενισχύοντας τις δυναμικές ΜΜΕ των αγροτικών περιοχών, ειδικότερα εφόσον συνδυαστεί με στοχευμένες ενέργειες συνέργειας με τον τομέα του τουρισμού, δ) τη διαφοροποίηση, καθετοποίηση, ανάπτυξη οριζοντίων συνεργασιών, λοιπών ενεργειών για αύξηση της πρόσβασης στην αγορά και τους καταναλωτές και ενίσχυση της διαπραγματευτικής τους θέσης και του επαγγελματισμού τους, και ε) την παραγωγή ποιοτικότερων-ασφαλέστερων προϊόντων και προϊόντων με συγκριτικό πλεονέκτημα, με παράλληλη προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, το μετριασμό των επιπτώσεων από την κλιματική αλλαγή και την προσαρμογή του σε αυτή. (ΕΣΠΑ, 2015)

Συμπεράσματα

Ο αγροτικός τομέας στην Ελλάδα εξακολουθεί να διατηρεί το ενδιαφέρον των επιχειρηματιών, και τα τελευταία χρόνια, γίνονται συντονισμένες κινήσεις προς την στροφή της επιχειρηματικότητας στην πράσινη επιχειρηματικότητα και στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα παραγωγής. Ιδιαίτερα εν μέσω μακράς οικονομικής κρίσης, η επαγγελματική επιλογή της ίδρυσης ατομικής επιχείρησης ολοένα και αυξάνεται. Κι αυτό παρατηρείται και στις ομάδες των νέων και ανέργων γυναικών, που μαστίζονται περισσότερο από τη ανεργία. Σχέδια σχετικά διαμορφώνονται και υλοποιούνται, κάποια χρηματοδοτούμενα ως και 100 % των δαπανών τους, ενώ πολλές εταιρίες και μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί ασχολούνται με την παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών σε νέες γυναίκες επιχειρηματίες που επιθυμούν να εισέλθουν στον χώρο της γεωργίας. Συμπερασματικά, καταληγεί κανείς

πως η νεανική και η γυναικεία επιχειρηματικότητα στον αγροτικό τομέα, θα μπορέσει να αποτελέσει ένα εφαλτήριο προς την εξάλειψη των κοινωνικών ανισοτήτων και της ανεργίας στην χώρα μας.

Βιβλιογραφία

Bock, B. (2004). Fitting in and multi-tasking: Dutch farm women's strategies in rural entrepreneurship. *Sociologia Ruralis*, σσ. 245-260.

businesswoman. (n.d.). <http://www.businesswoman.gr>. Ανάκτηση από <http://www.businesswoman.gr>

European Network Promote Womens Entrepreneurship. (2012). *ec.europa.eu*. Ανάκτηση από ec.europa.eu/DocsRoom/documents/.../pdf

Ευρωπαϊκή Επιτροπή . (2005). *Έκθεση σχετικά με την Εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Χάρτη για τις Μικρές Επιχειρήσεις*. Λουξεμβούργο: Γενική Διεύθυνση Επιχειρήσεων και Βιομηχανίας.

Foundation for Economic & Industrial Research IOBE. (2013). <http://www.gemconsortium.org>. Ανάκτηση από <http://www.gemconsortium.org/country-profile/66>

Gaddam, S. (2007). A conceptual analysis of factors influencing Entrepreneurship behaviour and actions. *The Icfaian Journal of Management Research*.

Junior Chamber International. (2014). <https://el.wikipedia.org>. Ανάκτηση από <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CF%80%CE%B9%CF%87%CE%B5%CE%B9%CF%81%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1>

Starke , L. (2008). *Η κατάσταση του κόσμου καινοτομίες για Πράσινη Οικονομία*. Αθήνα: Ευώνυμος Οικολογική Βιβλιοθήκη, ΔΗΩ.

wikipedia. (2015). <https://el.wikipedia.org/wiki>. Ανάκτηση από <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CE%B5%CF%86%CE%AC%CE%>

BB%CE%B1%CE%B9%CE%B1_%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%87%
CE%B5%CE%B9%CF%81%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B
9%CE%BA%CF%8E%CE%BD_%CF%83%CF%85%CE%BC%CE%BC%
E%B5%CF%84%CE%BF%CF%87%CF%8E%CE%BD

- Αγροσύμβουλος. (2009). *Αγροσύμβουλος*. Ανάκτηση από <http://agrosimvoulos.gr>:
[http://agrosimvoulos.gr/%CE%BD%CE%AD%CE%BF%CE%B9-
%CE%B1%CE%B3%CF%81%CF%8C%CF%84%CE%B5%CF%82-2009/](http://agrosimvoulos.gr/%CE%BD%CE%AD%CE%BF%CE%B9-%CE%B1%CE%B3%CF%81%CF%8C%CF%84%CE%B5%CF%82-2009/)
- Αναγνώστου - Δεδούλη, Ά., & Γαληνού, Ε.-Ε. (2008). *Η ισότητα των φύλων στην κοινωνική προστασία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Ανθοπούλου, Θ. (2006). Όψεις και Δυναμικές Επιχειρηματικότητας Γυναικών της Υπαίθρου στην Παραγωγή Τροφίμου. Μια πρώτη εμπειρική προσέγγιση. *9ο Πανελλήνιο Συνέδριο της ΕΤ.ΑΓΡ.Ο*. Αθήνα: Περιφέρεια Πελοποννήσου.
- Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων. (2015). <http://www.isotita.gr>. Ανάκτηση από <http://www.isotita.gr/index.php/docs/2255>
- Γιδαράκου, Ι. (2007). *Γυναικεία επιχειρηματικότητα και τοπική ανάπτυξη*. Αθήνα: Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Γωνιάδης, Η., & Χατζηκωνσταντίνου, Γ. (2009). *Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Δίκτυο Επιχειρηματικών Αγγέλων. (2015). <http://www.businessangelsgreece.gr/>. Ανάκτηση από <http://www.businessangelsgreece.gr/>
- Ε.Ε.Δ.Ε.Γ.Ε. (2015). <http://www.eedege.eu/>. Ανάκτηση από <http://www.eedege.eu/>
- Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία. (2014). <http://www.avgi.gr/article/5381273/i-nergia-gonatis-gunaike-kai-neous-to-teleutaio-trimino-tis-litotitas>.
- ΕΣΠΑ. (2015). <https://www.espa.gr>. Ανάκτηση από <https://www.espa.gr/el/pages/elibraryFS.aspx?item=2033>
- Ζαγοριανάκος, Ε. (2002). *Οικονομία, Περιβάλλον και Βιώσιμη Ανάπτυξη: Βασικές έννοιες της επιστήμης των οικονομικών του περιβάλλοντος*. Αθήνα: : ΙΑΑΚ/ΕΚΚΕ.
- Ζήση, Ι. (2003). *Το πράσινο επιχειρείν*. Αθήνα: Υ.Πε.Χω.Δ.Ε, Παν.Δοι.Κο. Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών IOBE. (2013). http://iobe.gr/ec_situation.asp?PD=2015. Ανάκτηση από <http://iobe.gr>
- Κ.Ε.Θ.Ι. (2015). <http://www.kethi.gr>. Ανάκτηση από <http://www.kethi.gr>
- Κεντρική Ένωση Επιμελητηρίων Ελλάδος, . (2015). www.uhc.gr. Ανάκτηση από <http://kainotomia.uhc.gr/>

- Λαμπριανίδης , Λ., Σκορδίλη , Σ., & Καλογερέσης , Θ. (2003). *Επιχειρηματικότητα στην ελληνική ύπαιθρο*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Μουσούρου, Λ. (2005). *Γυναίκα και Απασχόληση*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπαγινέτας, Κ. (2015). <http://baginetas.com>. Ανάκτηση από <http://baginetas.com/?m=201505>
- Μπουραντάς, Δ. (2002). *Μάνατζμεντ Θεωρητικό υπόβαθρο: Σύγχρονες πρακτικές*. Μπένου.
- Περιφέρεια Αττικής. (2015). <http://www.dikaiologitika.gr>. Ανάκτηση από <http://www.dikaiologitika.gr/eidhseis/agrotika/>: <http://www.dikaiologitika.gr/eidhseis/agrotika/62327/dorean-seminaria-gia-tin-agrotiki-epixeirimatikotita-apo-tin-perifereia-attikis>
- Ρωσσίδης , Ι., & Δεδούσης , Ν. (2014). *Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΩΝ. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΠΙΤΥΧΗΜΕΝΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ*. Ανάκτηση από http://eoppep.gr/images/SYEP/Perilipseis_Eisigiseon.pdf: ΕΟΠΠΕΠ
- Σαλαμούρης, Ι., Λίγκας, Κ., & Σταυροπούλου, Ο. (2014). *ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ: ΓΙΑ ΚΑΠΟΙΟΥΣ ΕΙΝΑΙ TREND ΓΙΑ ΚΑΠΟΙΕΣ ΕΠΙΛΟΓΗ ΖΩΗΣ*. ΕΟΠΠΕΠ.
- Σαρρή , Κ., & Τριχοπούλου , Α. (2012). *Γυναικεία επιχειρηματικότητα, προσέγγιση της ελληνικής πραγματικότητας*. Αθήνα: Rosili.
- Σκορδίλη , Σ. (2005). *Ιδιοκτησία και επιχειρηματικότητα στη μεταποίηση, τις υπηρεσίες και το εμπόριο*. . Αθήνα: Gutenberg.
- Στρατηγάκη, Μ. (2005). *Επιχειρηματικότητα Γυναικών- Όψεις ιδιοκτησίας και Διοίκησης*. . ΚΕΚΜΟΚΟΠ Παντείου Πανεπιστημίου: Gutenberg.
- Σύνδεσμος Επιχειρηματιών Γυναικών Ελλάδος. (2015). <http://www.sege.gr>. Ανάκτηση από <http://www.sege.gr/index.php/sege-profile>
- Σύνδεσμος Επιχειρηματιών Γυναικών της Μεσογείου . (2015). <http://www.afaemme.org>. Ανάκτηση από <http://www.afaemme.org>
- Τράπεζα Πειραιώς. (2015). <http://www.piraeusbank.gr>. Ανάκτηση από [http://www.piraeusbank.gr: http://www.piraeusbank.gr/el/agrotes/exelixa-link](http://www.piraeusbank.gr/el/agrotes/exelixa-link)
- Τσακίρη, Τ. (2014). *Περισσότερες γυναίκες στην εργασία και στο επιχειρείν*. Ανάκτηση από <http://www.tovima.gr>: <http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=648751>

Χούμπνερ, Ν. (2009, Μαρτίου 9). *Βρυξέλλες, Η πολιτική για τη συνοχή υποστηρίζει την «πράσινη οικονομία»*. Ανάκτηση από 12. IP/09/369.:
195.167.92.206/uploads/green_eco.pdf

Χωραφάκι. (2015). <http://www.xorafaki.gr>. Ανάκτηση από
<http://www.xorafaki.gr/p/main-page.html>